

SOKOLOVSKO

Č.2
2019

Pracovníci Anatomického ústavu 1. lékařské fakulty Univerzity Karlovy během práce v kryptě (viz článek na str. 2)

Mgr. Michal Beránek při očišťování nalezených dětských rakví. (viz článek na str. 2)

Evropský zemědělský fond pro rozvoj venkova: Evropa investuje do venkovských oblastí

Obsah:

Chodovská kostelní krypta a její výzkum (Miloš Bělohávek).....	2
„Sametová revoluce“ roku 1989 v Sokolově (Romana Beranová).....	7
Smutný příběh ze Starého náměstí (Helena Kavková).....	12
Střípky z historie antinacistů Kraslicka (Jiří Klůc).....	16
Odbor Národní jednoty severočeské v Habartově aneb střípky ze života české menšiny (Josef Macke).....	19
Výroba perleťových knoflíků a její tradice na Kraslicku (Stanislav Meinel).....	26
Umění ve veřejném prostoru Sokolova (Jan Rund).....	29
Ilegální protistátní organizace Krajková (Markéta Šteklová).....	33
Minerály a historie těžby města Oloví (Petr Vrba).....	37

Titulní strana: Studentská hlídka u improvizovaného památníčku Jana Palacha na náměstí Budovatelů. (viz článek na str. 7)

Slovo redakce

CCI - KKP

Jak dlouho se bude na Sokolovsku ještě těžit uhlí, v této chvíli nikdo přesně neví. Je ale jasné, že se průmyslová těžba uhlí stane brzy historií, je jen otázka, jestli to bude za 5, 10 nebo za 20 let. Důvodem je zdražování emisních povolenek, které radikálně snižuje profitabilitu uhelného byznysu. Tak to již chodí, že všechno zlé je pro něco dobré. Na jednu stranu například přijde nemalá skupina obyvatel o zdroj obživy. Na druhou stranu například se uleví zkoušené krajině a uleví se i lidem - na Šenvertu nebo ve Svatavě vědí své. Hlavní výzva tak spočívá v nezbytnosti vytvořit nová pracovní místa, postavit nové provozy. A čemu se budou věnovat? Toť ta kruciólní otázka. Po pravdě řečeno, ani se tím nemusíme moc zabývat. Ony si k nám cestu najdou, tak jak se to dělo v posledních 30 letech stále. Nevěřím tomu, že by v dnešní době ještě někdo povolil výstavbu nějakého těžkého průmyslového provozu, ale nejrůznějších montoven a překladišť může vzniknout spousta. Ale je to to, co skutečně chceme a co potřebujeme? Chtě bych při této příležitosti připomenout, že vyspělý svět se ubírá úplně jiným směrem. Říká se tomu kulturní a kreativní průmysl, zkratka KKP, anglicky CCI. Pravda, v regionu, kde jsme se naučili přemísťovat miliony tun materiálu z místa na místo, se tento obor založený výhradně na lidské kreativitě může zdát být poněkud podezřelý. Ale je rozhodně víc sexy než např. jakákoliv materiální výroba a právě takováto orientace může z vyliďňujícího se Sokolovska udělat atraktivní prostor pro život mladé generace. Za pár let uvidíme, jestli umíme svou budoucnost pozitivně řídit, nebo se necháme zvalcovat tržními mechanismy.

M. Makovička

SOKOLOVSKO Časopis obyvatel a přátel Sokolovska
Ročník 10, číslo 2 / 2019
Vydává: MAS Sokolovsko, o. p. s.
Editor: Ing. Miroslav Makovička
Redakce: v.bruzenak@seznam.cz
Údaje o distribuci: <http://mas-sokolovsko.eu>

Výkonný redaktor: PhDr. Vladimír Bružeňák
Redakční rada: Ing. Miroslav Makovička,
PhDr. Vladimír Bružeňák, Ing. Petr Krása,
Ing. Michael Rund
Registrační číslo: MK ČR. 19466
Za obsah příspěvků zodpovídají autoři.

Chodovská kostelní krypta a její výzkum

Nejvýraznější historickou a stavební dominantou města Chodova je barokní kostel svatého Vavřince, vystavěný podle plánů regionálního architekta Wolfganga Braunbocka. Základní kámen kostela byl položen na svátek svatého Apolináře 23. července 1725 a obřadu se zúčastnil i Franz Flamin z Plankenheimu, tehdejší majitel panství Horní a Dolní Chodov a patronátní pán nově zakládaného kostela. Právě on stál za myšlenkou výstavby monumentálního farního chrámu, který se měl stát významným regionálním poutním místem. Zřejmě proto jeho velikost výrazně převyšovala tehdejší potřeby chodovské farnosti. V celkovém pojetí stavby mohl hrát i fakt, že se Franz Flamin pokoušel etablovat svou rodinu mezi regionální šlechtu a po výstavbě drobného barokního zámku v letech 1710–1720 měl být kostel, odpovídající barokní poptávce po okázalé zbožnosti, dalším důkazem o postavení chodovské nobility. Plankenheimové patřili mezi drobnou šlechtu, která se v českých zemích etablovala po bitvě na Bílé hoře. Johann Bartholoměj Planckhen byl do šlechtického stavu povýšen v roce 1638 a získal právo užívat predikát z Plankenheimu. Mezi českou zemskou šlechtou byla rodina přijata v roce 1653, ale již od roku 1644 je hlavním sídlem rodu panství Chodov.

Zbožnost fundátora chodovského kostela dokládá i celá řada dobových výpovědí. Jako nejlepší důkaz může sloužit jeho cesta do Itálie, během které v roce 1718 obdržel od papeže Klementa XI. hned několik významných relikvií – třísky z kříže, na kterém zemřel Kristus a úlomky kostí svatého Vavřince, svatého Šebestiána a svaté Barbory. Tyto předměty se zřejmě měly stát důležitým základem chystaného poutního místa. Slavnostní procesí ze sousedních obcí do chodovského kostela a s nimi spojená zázračná uzdravení nám navíc dokládají nejstarší záznamy již v roce 1677.

Krátce po začátku stavby kostela ovšem došlo ke komplikacím. Stavitel Braunbock zjistil, že kostel bude stát na jílovém podloží, které se začalo posouvat již krátce po položení prvních kamenů. Rozhodl se proto využít v té době ne zcela běžnou, ale obecně známou techniku. Do půdy pod budoucí stavbou nechal zarazit pět set dubových a olšových kůlů, na kterých vytvořil dřevěný rošt, jehož samotná příprava zabrala dva roky práce. Teprve na ten se začaly pokládat kamenné základy stavby. Farář Hönig do kroniky zaznamenal, že „byly také zřízeny do země vodní jámy a to za tím cílem a k tomu, aby se mohlo a mělo často sledovati, zda je dřevěný rošt stále ve vodě ponořen. Pokud by tam vody nebylo, bylo by ji nutné doplniti, jinak by trámy shnily a kostel se zřítil.“ Tato metoda se ukázala jako úspěšná, stavbu kostela však několikrát prodražila a prodloužila. Následné úmrtí Wolfganga Braunbocka a převzetí stavby jeho synem Andreasem situaci dále

Mumie faráře Wenzela Spitzla na fotografii ze 30. let 20. století. Dobře patrná je i štůla, kterou má duchovní kolem krku.

Místo, na kterém byla původně uložena mumie chodovského faráře Wenzela Spitzla, poničená vandaly ve 20. století

Pohled do jižní části krypty před zahájením průzkumu.

zkomplikovalo. Počátkem roku 1733 byl z kostela hotový jen presbytář a východní klenební pole hlavní lodi. Rodina pána z Plankenheimu se v této době již potýkala s velkými finančními potížemi a celé panství kvůli výstavbě kostela neúnosně zadlužila. Opakované prosby pražskému arcibiskupství o finanční pomoc se stavbou se nesetkaly s úspěchem a těžce nemocný Franz Flamin se zaměřil alespoň na dokončení rodinné hrobky. Ani jejího dokončení se ale nedožil. *„Hodný milostivý pán se toho nedočkal, aby v kostele jím postaveném slyšel mši svatou, neboť brzy k žalosti a velkému smutku každého odešel z tohoto světa do toho jiného. Kdyby milostivý pan patron byl déle žil, krásná a nádherná budova kostela by asi byla dokončená, vždyť i během své devatenáct týdnů trvající nemoci stále kolem stavby naříkal a často o tom hovořil. Dokonce jeho posledním přáním bylo, aby alespoň kostel byl dokončen.“*

Výstavba kostelní krypty, která měla sloužit jako místo posledního odpočinku majitelů Chodova, byla naplánována již společně se stavbou kostela v roce 1725. Hrobku se podařilo dokončit 4. května 1733 a o tři dny později Franz Flamin z Plankenheimu zemřel. 9. května byl do hrobky pohřben jako první ze svého rodu, ačkoliv kostel tehdy ještě nebyl ani dostavěn, ani vysvěcen. Za rakví, nesenou ze starého kostela do nového šestnácti poddanými řemeslníky na zdobených mářách, šel podle dobových záznamů z čestných hostů jen panský písař a starosta města Lokte. Zřejmě kvůli velkému zadlužení zemřelého na jeho pohřeb nepřijel žádný příslušník okolní šlechty.

O necelý rok později, 23. ledna 1744, byly do krypty přeneseny ostatky jeho nejbližších příbuzných. Můžeme předpokládat, že původně byly uloženy v loketském kostele svatého Václava, protože o šlechtické hrobce v původním chodovském kostele nemáme žádné zprávy. Na svátek Zasnoubení Panny Marie bylo podle farní kroniky do krypty nově uloženo celkem devět rakví. Šlo o ostatky Jana Viléma z Plankenheimu, jeho ženy Uršuly Barbory rozené von Doboneck a sedmi v dětském věku zemřelých synů Franze Flamina z Plankenheimu.

Po zemřelém Franzu Flaminovi zůstala žena a dvě dospělé dcery, které si mezi sebou rozdělily chodovské panství. Maria Anna, rozená z Plankenheimu, se provdala za drobného šlechtice Johanna Ferdinanda Brauna z Braunsdorfu a společně získali v dědickém řízení statek a panství v Horním Chodově, který rodina držela až do roku 1796, kdy jej odprodala. Právě tato rodina a její členové byli v hrobce pohřbíváni v dalších několika desetiletích. Šlo především o v dětském věku zemřelé potomky Marie Anny a Johanna Ferdinanda.

Ostatky Johanna Ferdinanda Brauna z Braunsdorfu. U něj a u jeho manželky Marie Anny došlo k přirozené mumifikaci.

Jedním z posledních pohřbených, a jediným, který nepatřil mezi členy pohřbených šlechtických rodin, se v roce 1761 stal místní farář a děkan Wenzl Spitzl. Stalo se tak jen několik málo let před tím, než Josef II. v roce 1782 zakázal pohřbívání do kostelních krypt a hrobek. Farář Wenzl Spitzl byl pohřben stranou od ostatních v severní části hrobky, což dosvědčují fotografie z 30. let 20. století, kde je vidět jeho zachované mumifikované tělo s odznaky kněžské hodnosti (štólou kolem krku). Mumifikace proběhla přirozenou cestou i u několika dalších zemřelých – hrobka je totiž velmi suchá a má přirozené odvětrávání, což zabránilo rozkladu a vedlo k vysušení těl.

Po druhé světové válce byla hrobka několikrát cílem vandalských útoků a větracími otvory do ní byl vhozován odpad ze sousedního hřbitova. Nejhůře dopadly ostatky faráře Spitzla, jehož mumie byla rozmetána po celé severní části hrobky a jeho lebka se ztratila úplně. V jižní části hrobky došlo k otevření většiny šlechtických rakví, což je ale částečně datovatelné již nejpozději ve 30. letech 20. století. V sedmdesátých a osmdesátých letech 20. století byla hrobka běžně navštěvována v rámci exkurzí do kostela i školní mládeží. Vstup do ní byl vždy velmi snadný, neboť podle všeho nikdy nebyla uzavřena kamennou deskou a vstupní otvor byl překryt jen dřevěným krytem.

V roce 2013 nechalo město Chodov zhotovit žulovou desku, která znemožnila vstup do hrobky. Na kamenné desce je v horní části erb pánů z Plankenheimu, ve střední části jméno Franze Flamina z Plankenheimu s daty narození a úmrtí a zcela dole ve dvou řádcích nápis „Památce donátora kostela sv. Vavřince / Město Chodov 2013“. Že je na desce uvedeno jen jméno Franze Flamina je dáno jednoduchým faktem, že v době tvorby desky byl jediným známým pohřbeným.

V roce 2017 se město Chodov rozhodlo provést průzkum a úpravu prostoru krypty. V rámci pietizace prostoru byl proveden rozbor jednotlivých hrobových celků a jejich antropologické vyhodnocení, došlo k rozebrání recentních a subrecentních nánosů přítomných v kryptě, k separaci odpadu a k archeologickému prozkoumání ostatního materiálu, především pozůstatků votivních předmětů a drobných sakrálií. Po dokumentaci, katalogizaci a základním konzervování došlo k návratu veškerých archeologických i antropologických materiálů do prostoru krypty. Archeologickou část prů-

zkumu v kryptě provedli pracovníci Muzea Cheb pod vedením archeologa Mgr. Michala Beránka. Antropologického průzkumu ostatků se ujali odborníci z Anatomického ústavu 1. lékařské fakulty Univerzity Karlovy pod vedením Mgr. Andreje Shbata, Ph.D.

Chodovská kostelní krypta je stavebně orientovaná svou delší osou severojižně, kdy v severní části byl pohřben pouze farář Wenzl Spitzl a v jižní části pak zbytek pohřbených, tedy členové rodin pánů z Plankenheimu a z Braunsdorfu. Vstup do ní je z hlavní lodi kostela, v jejím středu je mezi předními poli lavic umístěn obdélníkový vstup na schodiště, běžně překrytý kamennou deskou. Celá krypta je zabudována do terasy, na které je kostel postaven a není tedy pod úrovní povrchu. To je zřejmě důvodem její relativně malé světlé výšky. Na délku má krypta přibližně 14 metrů, na šířku okolo 4 metrů a na výšku jeden a půl metru. Uprostřed je nosný sloup čtvercového půdorysu. Na severní i jižní straně jsou vzduchové otvory, které umožnily mumifikaci některých jedinců. Na počátku vlastního výzkumu byly kosterní pozůstatky rozházeny kolem jednotlivých rakví, což je důsledek vandalizmu v druhé polovině 20. století. V této době byly některé mumie zcela zničeny, jak dokládají historické fotografie.

V kryptě mělo být podle písemných pramenů pohřbeno jedenáct osob, ale v průběhu průzkumu byly identifikovány ostatky dvaceti tří jedinců. Jediným známým pohřbeným byl na počátku výzkumu Franz Flamin z Plankenheimu. Na základě pramenného šetření a komparací historických údajů s archeologickými a antropologickými nálezy se podařilo identifikovat dvacet z dvaceti tří pochovaných. Oproti historickým záznamům a očekávání byli do hrobky kromě pánů z Plankenheimu pohřbíváni i příslušníci šlechtické rodiny Braunů z Braunsdorfu, tedy dcery Franze Flamina s rodinou.

Nejmladší pohřbený jedinec je starý jednu hodinu, nejstarší pohřbený zemřel ve věku 86 let. Celkem bylo určeno 8 dospělých jedinců (6 mužů a 2 ženy) a 15 dětí (12 chlapců, 2 děvčata a jedno neidentifikované novorozeně). K určení výšky bylo možné použít celkem 7 dospělých jedinců (5 mužů a obě ženy). Průměrná výška u mužů byla 178 cm (minimum 172 cm a maximum 185 cm) a u žen 161 cm. Dospělí jedinci byli ve věku od 30–35 až po 86 let, děti byly ve věku od 1 hodiny po narození až po necelých 11 let. Lze říci, že mužští příslušníci rodu patřili na svou dobu k výjimečně vysokým a robustním jedincům. Nejvyšším a nejstarším jedincem byl Jan Vilém z Plankenheimu, který měřil 185 centimetrů a dožil se 86 let.

Z patologických nálezů stojí za zmínku časté deformační spondylózy hrudní a bederní páteře. Zajímavým nálezem byla i výrazná patologie zubů horní a dolní čelisti chlapce z hrobu označovaného jako H8, tedy Franze Felixe Ignáce Sebastiáná von Plankenheima, syna Franze Flamina, která vykazuje deformity a patologie vývoje zubní skloviny svědčící o vážné nemoci v mladším věku. V hrobě H2 se našly ostatky muže, kterého se jako jednoho z mála nepodařilo identifikovat a u kterého byla vyhloubená jamka mezi dolním levým druhým řezákem a špičkem a horním levým druhým řezákem a špičkem - možný artefakt jako důsledek dlouhodobého zkusování okrouhlého předmětu, např. náhubku lulky.

U dvou pohřbených proběhla plná mumifikace, která umožnila komplexnější studium zachovaných ostatků. Tito dva zemřeli – Marie Anna Braun z Braunsdorfu

Pracovníci chebského muzea během archeologického průzkumu hrobových míst.

fu a její manžel Johann Ferdinand Braun z Braunsdorfu podstoupili 26. července 2017 celotělové vyšetření výpočetním tomografem, který umožnil především v případě Marie Anny blíže zjistit příčinu její smrti.

Ostatky samotného Franze Flamina z Plankenheimu, zakladatel kostela, vykazují známky těžkého fyzického vyčerpání a podlomeného zdraví. Ačkoliv byl po svém otci robustní postavy a vysokého vzrůstu, trápily jej četné záněty středního ucha a hlavně měl velké problémy se zuby. Záněty zubů a dásní se mu nakonec staly i osudnými a pravděpodobně zemřel na otravu krve po dlouhém a bolestivém zánětu čelisti. Jeho kosterní pozůstatky pak naznačují, že poslední léta svého života přepínal své síly a více méně zemřel vyčerpáním.

Z CT snímků byl vymodelován model lebky rytíře Franze Flamina. Ten posloužil jako podklad k 3D počítačové rekonstrukci podoby. Ta je založena na znalosti svalového a podkožního systému hlavy a obličeje a na známých hodnotách tloušťky měkkých tkání. To pak slouží k vytvoření reliéfu obličeje. Model se bude následně upravovat dle věku jedince (dotvoření vrásek apod.). Barva očí, vlasů a jejich stříh se pouze odhaduje. Na základě prvních informací bude v budoucnu vymodelována jeho ideální podoba, která se stane součástí expozice o dějinách města.

Hrobová výbava zemřelých byla také značně poškozena vandalským přístupem. Nálezy objevené v kryptě lze řadit do různých kategorií. Předně je to rakev, její výzdoba a výplň, včetně polštářků a textilií, na kterých zemřelý ležel. V období 18. století se již pravidelně rakve opatřovaly nápisy se základními informacemi o zemřelém, občas byl tento nápis nahrazen cínovou (příměs olova okolo 20%) tabulkou, která taktéž tyto informace obsahovala. Takovou to tabulku se povedlo nalézt na rakvi z hrobového celku H5, která informovala o Johannovi Ferdinandovi Braunu z Braunsdorfu zemřelém 6. 3. 1763.

Další složku tvoří předměty denní potřeby, mezi které řadíme jednak oblečení a obuv zemřelého a jednak drobné osobní předměty jako například hřebeny, hračky či drobné přívěsky. V chodovské kryptě se těchto předmětů zachovalo relativně málo. Identifikováno bylo několik usní z obuvi fragmentů textilií, za součást oblečení lze považovat i několik nalezených knoflíků, kovových přezek či kroužků. V hrobě H5 byl nalezen drobný nožík, který by mohl být osobním předmětem, třeba zapomenutým v kabátci zemřelého, ale taktéž s dotčeným nemusel nijak souviset.

Nejzajímavější skupinou jsou pak předměty spojené s náboženskou úctou katolických věřících, obecně označované jako devocionálie. Ty nám umožňují pohlédnout do duchovního světa tehdejších lidí a mají proto vysokou výpovědní hodnotu. Z této skupiny je nejčastěji zastoupen růženec, ve většině hrobů doložen alespoň několika dochovanými korálky. Často se také nachází různé svátostky či poutní medailky. Do dnešních dnů se nám dochovaly dvě, jedna stříbrná s obrazem panny Marie

s Ježíškem na líci a celou svatou rodinou na rubu, druhá mosazná medaile zobrazuje sv. Benedikta z Nursie (na jeho totožnost odkazuje nejen nápis, ale i nádoba s dvěma hady, tedy jed v nápoji) na jedné straně a na druhé svatého Rocha. Častým nálezem jsou také krucifixy, a to v nejrůznějších podobách, celodřevěné, kovová soška Krista na dřevěném kříži, celokovové (pektorální kříž) nebo i z dalších materiálů. Často se na-

První počítačová rekonstrukce podoby Franze Flamina z Plankenheimu vytvořená z CT snímků jeho lebky

Rakev s ostatky Franze Flamina z Plankenheimu připravená k opětovnému uložení do rodinné hrobky.

né užívání komory, její návštěvu, či sem prostě spadly větracími otvory z ulice. Byly zde nalezeny kousky keramiky, které lze datovat od 18. do 20. století, ale taktéž zlomky funerální plastiky, dětské hračky (kuličky) nebo drobné mince.

Závěrem ročního průzkumu krypty se stal 12. květen 2018, kdy se ostatky zakladatele chodovského kostela a jeho příbuzných definitivně navrátili do kostelní krypty. Slavnostní obřad tak ukončil několikaleté úsilí města o uvedení hrobky do důstojného stavu. Uzavření hrobky proběhlo v době, kdy si město připomínalo 285 let od smrti nejvýznamnějšího člena rodiny, Franze Flamina z Plankenheimu, zakladatele kostela svatého Vavřince.

Výsledky archeologického a antropologického průzkumu dokázaly výrazně změnit úroveň poznání o nejvýznamnější chodovské šlechtické rodině, se kterou jsou spojeny nejstarší zachované památky města Chodova. Kusé pramenné informace o pánech z Plankenheimu a Braunsdorfu se podařilo díky výzkumu provázat s velkým množstvím poznatků a společně tak vznikl velmi komplexní obraz, popisující život drobné regionální šlechty v 18. století.

V roce 2018 získalo město Chodov v rámci udělování ceny Patrimonium pro futuro Ocenění generální ředitelky NPÚ. Tento text byl sestaven s využitím poznatků a závěrečných zpráv výzkumu, na kterém se kromě města Chodova podíleli: Andrej Shbat, Petra Herlová, Alena Kvasilová (Anatomický ústav 1. lékařské fakulty Univerzity Karlovy), Michal Beránek, Markéta Janáková, Jan Král (Muzeum Cheb, příspěvková organizace Karlovarského kraje) a Jiří Hofman (Karlovarská krajská nemocnice, a. s.).

Miloš Bělohávek

„Sametová revoluce“ roku 1989 v Sokolově

V letošním roce si připomínáme již 30. výročí události, že vstoupily do historie naší země pod označením „Sametová revoluce“. Jak se události oné doby odvíjely v Sokolově?

Již v době normalizace existovaly na Sokolovsku protestní skupiny či jednotlivci, kteří nejrůznější formou na nepravosti totalitního režimu upozorňovali. Byl zde poetický klub Kolovrátek recitující například i verše Karla Kryla, jazzové koncerty v Hornickém domě, pokoutné promítání fotografií ze západních zemí, existen-

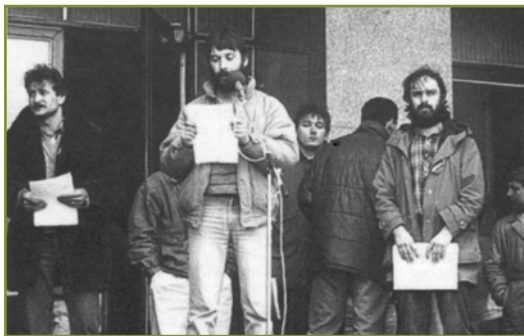
Jedno z prvních shromáždění veřejnosti na náměstí Budovatelů.

ce nepovolených alternativních kapel jako Stres nebo Luncheon Beat či vznik alternativní umělecké skupiny Ananas pořádající happenings a výstavy. Na jaře 1989 uspořádala skupina Ananas akci se šířením nelegálních tiskovin, které často, podobně jako malování nápisů „Dusím se“ na zdi sokolovských budov, upozorňovaly na špatný stav ovzduší sokolovské oblasti. Podobně se skupina prezentovala i při oficiálních oslavách 1. Máje a členové skupiny, například Jan Hadrava, Tomáš Kábrt a další za to byli orgány Státní bezpečnosti vyslýcháni a šikanováni, například prohlídkami bytů či předběžným zadržením.

Množily se i případy rozšiřování protirežimních letáků, nápisů či anonymních telefonátů, které vyhrožovaly či dehonestovaly komunistickou stranu a její představitele. Již v červenci našlo několik Sokolováků za stěračem svého auta leták s nápisem „Pryč s KSČ“. 12. září 1989 někdo zaslal 3 dopisy vedené KSČ v Sokolově, které útočily na politiku strany a její představitele. 10. listopadu přišel na OV KSČ dopis vyhrožující oběšením místních komunistů a 15. listopadu pak anonym vyhrožoval výbuchem budovy OV KSČ.

Až přišel 17. listopad 1989 v Praze a s ním oficiálně povolený studentský průvod k připomenutí demonstrací proti nacismu a smrti Jana Opletala v roce 1939, jenž skončil masakrem na Národní třídě. V tyto dny bylo i díky velmi špatné dostupnosti informací, a také vzhledem k tomu, že 17. listopad byl pátek, v Sokolově poměrně klidno. Zřejmě první výraznou aktivitu vyvinul tehdejší pracovník sokolovského muzea Erich Kříž, který po víkendů zjišťoval situaci v Karlových Varech, kde potkal svého spolužáka Jiřího Kotka. Ten zde organizoval protesty proti brutálnímu zásahu na Národní třídě a i po jeho vzoru podobnou akci uspořádal v Sokolově i Erich Kříž. V úterý 21. listopadu sepsal se svými kolegy z muzea podobné protestní prohlášení a zároveň se připojili k aktivitě vzniklého Občanského fóra. Toto prohlášení bylo zasláno okresnímu národnímu výboru, vedoucí odboru kultury Pešan však na informaci o tomto prohlášení reagoval velmi negativně a prohlásil, že pracovníci muzea budou za to pykat. 24. listopadu měl možnost své názory vyjádřit na výroční schůzi ROH (Revoluční odborové hnutí), ovšem této možnosti nevyužil. Pracovníci muzea, knihovny i kulturního střediska tak sepsali petici žádající jeho odvolání.

Další podobnou činnost podporující požadavky OF začal vyvíjet vedoucí Klubu mladých při kině Karpinsk (dnes Alfa) Milan Pulkert a dopravní dispečer generálního ředitelství HDB Jaromír Dvořák. Ten měl navíc poměrně dobré informace přímo z Prahy, neboť bratr jeho manželky byl zmlácen přímo při zásahu na Národní třídě. Právě z Prahy či Plzně začali do Sokolova přijíždět vysokoškoláci, kteří dále pomáhali s šířením pravdivých informací. Lidé z místního disentu urychleně kopírovali a po městě šířili nezávislé tiskoviny a letáky.

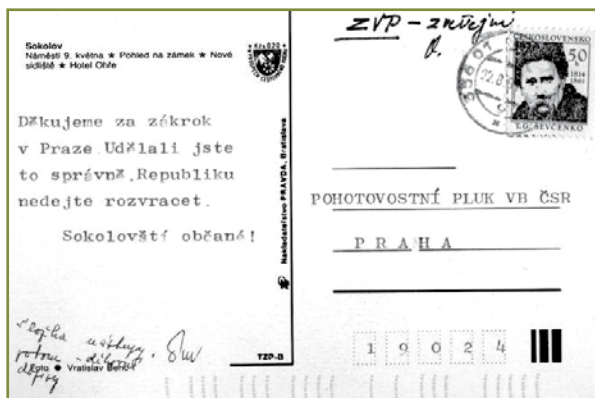
M. Pulkert, J. Hadrava a E. Kříž při svých projevech k veřejnosti.

Ve středu 22. listopadu si studenti a učitelé sokolovského gymnázia pozvali na besedu několik místních komunistických funkcionářů. Žádali osvětlení událostí v Praze a vysvětlení dalších kroků strany vůči společnosti, ovšem na konkrétní dotazy nikdo z funkcionářů nedokázal řádně odpovědět, mlžili a po nepovedeném setkání tak studenti sepsali prohlášení připojující se k pražským vysokoškolákům a jejich požadavkům. Odpovědí sokolovských komunistů bylo jejich prohlášení gymnazistů za „protisocialistické síly“ a učitele obvinili ze „zneužívání mládeže k provokacím“. Studenti na náměstí Budovatelů vystavili podobiznu Jana Palacha, kolem zapálili svíčky a v jakýchsi improvizovaných hlídkách stáli okolo.

23. listopadu pak přišlo první větší shromáždění v Sokolově. Zhruba 300 lidí se sešlo na náměstí Budovatelů, kde k nim z kašny promluvil Erich Kříž, Jan Hadrava, Milan Pulkert a Petr Procházka. Tento den také se také s pomocí pražských studentů uskutečnila dvě promítání amatérského filmu z dění 17. listopadu na Národní třídě. První promítání organizoval za skupinu SSM při Generálním ředitelství HDB Jaromír Dvořák a Tomáš Mec v tehdejší odborovém domě, dnes Actus. Pozváni byli i místní komunisté, přišel však jediný, pan Drozd. Druhé promítání proběhlo v sokolovském kině Karpinsk a organizoval jej Milan Pulkert. Tato promítání byla jedněmi z prvních skutečných důkazů pro sokolovské občany toho, k čemu vlastně v Praze došlo.

Další den, tedy 24. listopadu, již na náměstí Budovatelů dorazilo na 800 lidí. Podpořit z Prahy je přijel i známý popový zpěvák Michal David a herec Ivan Vyskočil. Vedoucí zdejší prodejny oděvů však odmítla poskytnout zapojení elektrického proudu, proto se většina lidí na návrh Milana Pulkerta chtěla přesunout do kina. Nakonec však asi 500 protestujících skončilo kvůli výpadku proudu (možná zaviněným někým, kdo hodlal shromáždění narušit) v kině v místním evangelickém kostele, kde jim zázemí poskytl farář František Pavlis. Zde byli občasné informováni o dalším dění v hlavním městě, kde tento den rezignovalo celé vedení komunistické strany v čele s Miloušem Jakešem.

25. listopadu konečně došlo k založení Občanského fóra i v Sokolově. Bylo zvoleno 6 mluvčích (Erich Kříž, Jan Hadrava, Jaromír Dvořák, Marian Šiška, Petr Procházka a Milan Pulkert), následně přibyl i František Pavlis a Vladimír Kodýdek. Díky kontaktům s Prahou byla příslibena účast dalších osobností a také se podařilo zprovoznit amatérskou reprosoustavu k ozvučení náměstí Budovatelů. Tento den tam dorazilo opět na osm stovek lidí, další den to však byly i přes silnou vánici již zhruba 3 000. Ke shromážděným promluvil i okresní tajemník KSČ Jindřich Sábíl a předseda odborů Miroslav Šrajber. Oba po oslovení davu „soudruzi a soudružky“ však byli následně vypískáni. S již nižší účastí pak demonstranti debatovali v kině Karpinsk a hlavním bodem jednání místního OF byla příprava na celonárodní generální stávku, jež měla být vyhlášena na 27. listopad.

Ne všichni Sokolováci byli pro nové poměry...

předání objektu OV KSČ Sokolov k využití pro zdravotnické účely, vyhlášení svobodných voleb a dialog se zástupci stranických, státních a správních orgánů v okrese Sokolov." Řečníci vyzývali shromáždění k diskusím, dialogu a varovali před jakýmkoliv možností eskalace situace. Vpodvečer se v kině sešli zástupci sokolovského Občanského fóra a představitelé Okresního výboru Národní fronty, aby prodebatovali požadavky OF na stranické a státní orgány. Jedním z hlavních požadavků byly ekologické otázky, neboť Sokolovsko patřilo v té době k nejpoškozenějším regionům republiky. Právě na ekologické téma uspořádalo OF 14. prosince koncert známého folkového zpěváka Michala Tučného, jehož součástí bylo i diskusní fórum na toto téma.

V tu dobu již začala padat i cenzura v tisku, rozhlase i televizi, a tak občané Sokolova byli čím dál více pravdivě informováni. Na jejich informovanosti se podílel i nový sokolovský plátek Infórum, u jehož založení 13. prosince stáli Jaromír Dvořák, Erich Kříž a Tomáš Kábrt a jenž vycházel třikrát týdně.

18. prosince došlo v Sokolově k podivnému incidentu, který vzrušil mnoho občanů. Nad městem se po 14. hodině objevila vojenská stíhačka MiG-29 a začala velmi nízko při vyšší rychlosti celkem čtyřikrát během zhruba 6 minut nalétávat na městské budovy. Zvuk letadla byl tak silný, že například v městském bazénu popraskaly okenní výplně. Lidé byli vyděšeni, mnohým zalehly uši, neboť pilot evidentně zapnul forsáž. O čtyři dny později i proto odjeli sokolovští zástupci, konkrétně za OF Ervin Mayer, letecký fanoušek Ota Adler a vedoucí krytého bazénu Pavel Vacek do Žatce, k 11. stíhacímu pluku, odkud letoun pocházel, aby zjistili, co měl „nálet“ znamenat. Jednání se zúčastnil kromě velitele divize plukovníka Gombíka i pilot dotyčné stíhačky podplukovník František Zsoldos, ovšem k rozumnému výsledku

se nikdo nedobral. Vojáci obhajovali let jako nutný průzkum počasí, Sokolovští byli jiného názoru. Následně pak zástupci armády přijeli 27. prosince do Sokolova, aby ve zdejším kině občanům celou situaci vysvětlili. Plukovník Gombík měl občanům let vysvětlit jako tzv. „zálet počasí“, tedy průzkum povětrnostních podmínek. Navíc prý velitel letadla zařadil i dva přemety k procvičení akrobacie. Toto vysvětlení notně mnohé občany rozzlobilo, neboť zejména děti a starší obyvatelé byli hlukem letadla velmi vyděše-

Stíhačka MiG-29 ze základny v Žatci

ni. Velmi tragicky zapůsobil výpověď občana Víznera, který promluvil o úmrtí svého přítele pana Novotného. Ten byl již postarší a neustále se prý obával vojenského zásahu proti změnám ve společnosti. Nalétávání letounu jej zastihlo na procházce a údajně rozrušilo tak, že se mu přitížilo a ještě ten den doma zemřel. Plukovník Gombík se na závěr všem omluvil a slíbil, že posádka bude potrestána.

V polovině prosince, po odstoupení Gustáva Husáka, se začal hledat nový kandidát na prezidenta. Po diskusích s premiérem Čalfou je jím stal dramatik a nejvýraznější osobnost Občanského fóra Václav Havel, k jehož zvolení došlo 29. prosince. Jeho kandidaturu podporovalo i sokolovské OF, které 17. prosince v kině uvedlo Havlovu hru „Pokoušení“ a jehož členové odjeli spolu s dalšími kolegy z okresu 29. prosince do Prahy Havlovu volbu podpořit. Již v 6. hodin ráno vyrazil autobus polepený hesly, plakáty a portréty prezidentského kandidáta, některé z pera člena sokolovského OF Vladimíra Cabalky, směrem k Praze, kam dojel zhruba za dvě hodiny. Na Malostranském náměstí pak účastníci akce zdvihli obrovský transparent s nápisem „Sokolov zdraví Václava Havla“ a následně se ve slavnostní atmosféře odebrali na Pražský hrad. Po volbě a prezidentově projevu se některým také podařilo osobně Václava Havla do Sokolova pozvat.

O den později, tedy 5. ledna, se v Sokolově uskutečnil další tzv. kulatý stůl mezi zástupci politických stran a OF. A byl velmi významný. Pod tlakem událostí se všichni zástupci dohodli na zrušení komunisty řízené Národní fronty a její úlohu převzalo Občanské fórum jako prostředník veřejné kontroly nad politickými změnami v okrese. Komunistická strana také musela vyklidit budovu okresního výboru a po debatě byla budova určena jako sídlo městského úřadu.

Sametová revoluce měla vliv také na podobu Sokolova, neboť takřka v hodině dvanácté zachránila jednu z posledních zbytků staré zástavby města. Na rok 1990 byla připravena asanace poloviny dnešního Starého náměstí, kde měly vzniknout klasické nicneříkající a architektonicky bezcenné, rádobý moderní budovy. Asanaci měla být postižena také celá čtvrt rodinných domků u polikliniky, zejména ulice Luční, Vítkovská, Bratrská, Prokopa Holého a Želivského, kde měl vzniknout velký školský areál i se stadionem. K tomu již naštěstí nedošlo, i díky petiční akci zdejších obyvatel, která rozhodnutí městského národního výboru ze září 1989 doručené počátkem roku 1990 majitelům domů zvrátila. Zachována zůstala i původní podoba náměstí, které tak i přes desetiletí trvající devastaci centra města alespoň částečně ukazuje, jak mohlo celé centrum při větší snaze o jeho zachování vypadat.

V sobotu 10. března 1990 splnil nový prezident Václav Havel svůj slib zavítat i do Sokolova. Jeho návštěva byla součástí cesty do celého tehdejšího Západočeského kraje a spoluorganizovalo ji i sokolovské Občanské fórum. Ovšem to připravilo tisícům Sokolováků, kteří se na prezidenta přišli podívat, poměrně značné zklamání, neboť pro prezidentův projev na náměstí Budovatelů nebyly zajištěny základní podmínky jako fungující mikrofon či tribuna. Prezidentova slova taky slyšelo jen několik málo lidí stojících v předních řadách a na vlastní oči jej také spatřil málokdo. Po několika minutách se prezident odebral na prohlídku uzavřeného sokolovského divadla a následně odjel do Chebu. Návštěva tak nebyla zcela vydařená a v mnoha občanech zanechala spíše negativní dojmy. Václav Havel si také ze Sokolova odvezl zajímavý dárek-briquetu a sáček s popílkem, který obyvatelé města musejí dýchat. Špatně připravená prezidentská návštěva měla ještě svoji dohru. 13. března byla v Československém rozhlasu zveřejněna omluva organizátorů a stanovisko okresního i městského národního výboru přinesla i Sokolovská jiskra.

Z návštěvy nového prezidenta Václava Havla v Sokolově.

Dovršením cesty ke svobodě byly pak další události roku 1990, v Sokolově zejména symbolický návrat pamětní desky připomínající osvobození oblasti americkou armádou a červnové volby, které zde jako jinde v republice naplno vyhrálo Občanské fórum. Sokolov s s ním celá země se vydaly na novou cestu demokracie.

Romana Beranová

Smutný příběh ze Starého náměstí

Sokolovská synagoga bývala místem, kde byla uzavřena řada židovských manželství. Rituální obřad pod tradičním baldachýnem, který se zde uskutečnil 17. května 1900, byl svatebním dnem šestadvacetiletého Adolfa Herrmanna a čtyřicetileté sokolovské rodačky Idy Kohnové. Ti vytvořili svým sňatkem a další působností ve městě další židovskou rodinu, která zde prožila přes třicet let běžného lidského života. Ovšem od jisté doby byla existence i této rodiny poznamenána stínem holocaustu, který donutil i členy této rodiny odejít. Nejen ze Starého náměstí, které jim po desítky let bylo domovem, ale ze Sokolova vůbec. Dodnes však trvá snaha dozvědět se co možná nejvíce o jejím osudu, stejně jako o jejich dalších tehdejších sousedech. Svědectví jsou ovšem torzovitá, mnohdy poznamenaná osobní subjektivností získaných poznatků. Možná však, že právě tato neúplnost bude inspirací pro jiné, aby pátrali dál. A to málo, co bylo doposud zjištěno, je vloženo do těchto řádků.

Obchod Adolfa Herrmanna na sokolovském Starém náměstí ve 20. letech 20. století.

Výše jmenovaná novomanželka Ida Herrmannová pocházela z manželství Davida Kohna, který byl synem Joachima a Johanny, rozené Steinigerové z Kamenice, a jeho ženy Kathariny, rozené Simonové ze Štíboře. Rodina Kohnova byla dosti početná, neboť z ní vzešlo celkem 8 potomků, tři dcery a pět synů. Všichni se narodili už v Sokolově. Idin otec David a jeho prvorozený syn Ignác (12. 6. 1864–23. 7. 1935) byli evidováni od roku 1883 jako vlastníci dvoupatrového domu na tehdejší severozápadní straně Starého náměstí, jehož číslo popisné se v dochovaných pramenech liší. Tento objekt byl charakterizován jako velký obchodní dům s prodejnou v přízemí i v patře. I když David zemřel, ve vlastnictví rodiny Kohnových tento dům zůstal až do roku 1923. Tehdy jej potomci Kohnových prodali a dům tak přešel do majetku německých nežidovských podnikatelů. Bratr Ignác se oženil se Selmou Simonovou (10. 7. 1871), která pocházela Vídně. Další z Idiných sourozenců jménem Heinrich (30. 6. 1874) vlastnil s manželkou Rosou živnost v tehdejší Heidlergasse (Mírová) č. p. 5, a to až do své smrti v roce

1932. V rámci poválečných změn a postupné přestavby města byla celá tato ulice i s tímto domem zrušena a zbořena. Další Idin bratr jménem Max (28. 2. 1878) si v dospělosti svůj vlastní domov vybudoval v severočeských Teplicích, kde se soustředily postupem doby tisíce Židů a zdejší židovská komunita byla v průběhu 1. Republiky druhou největší na našem území. Max se orientoval rovněž na obchodní dráhu a byl úspěšný. V Teplicích-Šanově s manželkou Elsou vychovali syna Ericha. Maxova rodina v tomto severočeském městě žila do roku 1938, kdy v důsledku politické situace byla donucena z Teplic odejít. Idina mladší sestra Johanna zemřela již ve třech letech a předčasná smrt zastihla i bratry Julia a Sigmunda i provdanou sestru Paulinu.

Idin manžel Adolf (18. 2. 1874) na rozdíl od manželky nebyl sokolovským rodákem, avšak ještě před svatbou byl znám jako schopný obchodník. Pocházel z Neveklovska (tehdy v okrese Benešov, kde v malých obcích byla usazena poměrně početná řada Židů). S vybudováním jeho sokolovské živnosti s textilním sortimentem ve vlastním jednopatrovém domě rovněž na Starém náměstí (tehdy měl číslo popisné 19) mu pomohl jeho otec Leopold, který se na stáří do Sokolova přestěhoval a po smrti 26. ledna 1914 byl pohřben na zdejším židovském hřbitově. Předci rodiny Hermannovy včetně Adolfa pocházeli z okolí obce Neveklov na Benešovsku. Matkou Adolfa byla Fanny, rozená Neumannnová. Stejně jako Ida rovněž Adolf pocházel z početné rodiny. Vyrůstal s bratry Wilhelmem, Josefem, Karlem a sestrami Annou, Julií, Rozálií a Emilií. Poslední jmenovaná sestra Emilie zemřela tři měsíce po narození. Bratr Karel bydlel (pravděpodobně) v Karlových Varech. Sestru Marii měl Adolf rovněž blízko, provdala se totiž do Lokte.

Mladí sokolovští manželé Hermannovi vstoupili do manželství v době, kdy jejich židovský původ byl přijímán s mírou tolerance okolního obyvatelstva. Adolf se brzy stal respektovaným občanem města, aktivně se angažoval v sociální demokracii a byl též členem synagogálního sboru. Paní Idě nastaly již rok po svatbě mateřské povinnosti. V dubnu 1901 se narodil prvorozený syn Karel, pak 21. září 1903 přišlo na svět děvčátko, zapsané do matriky jako Gréta a trojlístek potomků uzavřel 30. prosince 1906 syn Julius. Všechny děti byly velmi hudebně nadané, Gréta hrála bravurně na piáno a rovněž výborně zpívala. Pamětníci uvádí, že později se uplatnila v libereckém divadle, ale tuto informaci se nepodařilo spolehlivě doložit. Juliovým vrstevníkem byl mimo jiné Oskar Schlessinger, jehož rodiče měli na Starém náměstí v domě prominentní rodiny Fischerovy pronajatý prostor, v němž si zřídili opravnu deštníků. Převážná většina židovských dětí ze Starého náměstí chodila do německých škol, ale snaha, aby znaly i češtinu, v průběhu existence první republiky „rostla“. Velkou bolestnou událost do rodiny Hermannových přinesl začátek roku 1916. Právě v průběhu Nového roku v domě zavládl veliký smutek a zazněl kadiš. Ve věku nedožitých šestnácti let totiž Herrmannům zemřel prvorozený syn Karel. Diagnóza byla neúprosná. Meningitida. Pohřeb se konal

Stejný dům z jiného úhlu.

Část domu dodnes existuje a stále slouží obchodní činnosti.

na sokolovském židovském hřbitově 2. ledna 1916. Ale navzdory smutku šel života dál. K světu se měl syn Julius a nejen rodina, ale i další příbuzní v něm viděli šikovného Adolfova nástupce. Stárnoucí otec Adolf by se zcela jistě rád dočkal vnoučat, ale těch se bohužel s manželkou Idou nedočkal. Julius totiž zůstal svobodný. Stejně tak dcera Gréta. Jistým paradoxem bylo, že Adolf měl osm sourozenců a v jejich rodinách rozhodně potomci nechyběli. Třeba jeho sestra Anna (21.12.1871–30.4.1950), která se provdala za Aloise Krásu a přestěhovala se roku 1929 do Prahy, měla s manželem dětí celkem devět.

Ale léta klidného života byla drasticky přerušena. Vlna antisemitismu, která se rozpoutala v Německu zejména po zavedení norimberských zákonů, byla varující. Avšak pro mnoho československých Židů dostatečně varovným signálem nebyla. Věřili, že humanita masarykovského vztahu k izraelské minoritě zůstane jistou ochranou. Podobně uvažovali i Židé v Sokolově. Měli tu své domovy, obchody, dorůstaly jim zde děti. Některé rodiny rodné město opustily a založily si život jinde, jiné zůstaly. Avšak odraz rasové nenávisti začal pronikat i do myšlení těch, kteří až do poloviny 30. let 20. století žili s židovskými obyvateli v přátelské symbióze. Situace ve vzájemných vztazích začala gradovat. A právě v téhle hektické době náhle Adolf Herrmann zemřel. Příčinou jeho nečekané smrti byl infarkt myokardu. A zemřel v období těsně před zábořem pohraničí. V dochované dokumentaci z podzimu 1938 je manželka Ida skutečně označována jako vdova. Dost neobvyklý je ovšem fakt, že se dodnes přesně neví, kde byl tento dlouholetý židovský sokolovský obchodník a občan ze Starého náměstí pohřben. Je možné vyslovit jen domněnky. Poslední evidovaný zápis v úmrtní matrice je z května 1938 a týkal se smrti Emanuela Rosenbauma z Lauterbachu. Od června téhož roku však zůstala sokolovská židovská náboženská obec bez rabína, tedy také i bez rituálních obřadů. A zřejmě už i bez příslušných zápisů do matrik, které byly výlučně v rabínově kompetenci. Tudíž možná právě proto záznam o smrti a pohřbu Adolfa Herrmanna chybí. Naskytá se ještě další eventualita. Na karlovarském židovském hřbitově se totiž dodnes zachovala náhrobní deska se jménem Adolf Herrmann. Ovšem doložit věrohodně, že tato deska patří právě tomuto sokolovskému Židovi, není možné. Na tuto otázku by mohla spolehlivě odpovědět manželka Ida nebo některý z jeho dvou dospělých potomků. Jenže ty zasáhla perzekuce, které Adolf Herman ještě stihl uniknout, a to právě přirozenou smrtí.

Do konce září 1938 zmizeli z celého města, tedy i ze Starého náměstí všichni Židé. Zejména Praha se zaplnila uprchlíky ze Sudet. Lidmi, kteří ztratili domov a usilovně hledali útočiště. Spásu mnozí spatřovali v emigraci. Bohužel drtivá většina států neprojevila o židovské uprchlíky zájem. Zaplnily se pořadníky čekatelů na víza a legální vystěhování. Z nejbližších příbuzných Herrmannových se podařilo vystěhovat pouze Wilhelmovi Herrmannovi, tedy bratrovi zemřelého Adolfa. Odejel i s rodinou do USA a usadil se v Chicagu. Mnozí však chtěli původně v hlavním městě zůstat a zajistit si novou existenci zde. Ale Praha o nové obchodníky či jakékoliv další odborníky z řad židovských uprchlíků měla jen pramalý zájem. Tuto smutnou zkušenost pocítil i Julius Herrmann. Požádal totiž Magistrát hlavního města Prahy o povolení ke zřízení obchodu v blízkosti pronajatého bytu v Letohradské ulici č. p.110. Žádost však byla striktně zamítnuta. Julius proto chtěl z republiky také odejít. V odůvodnění své žádosti o pas jako důvod uvedl „zajištění existence“. V té době s ním v Praze v pronajatém velkém bytě žila ovdovělá matka Ida a sestra Gréta. Juliova snaha o emigraci ovšem byla bezvýsledná. Nařízení stíhalo nařízení. Julius musel odevzdat auto a řidičský průkaz, omezoval se volný pohyb, snižovaly se přiděly potravin, panoval zákaz styku s „arijským“ obyvatelstvem, Židé museli nosit na oděvu žluté Davidovy hvězdy. A zároveň silil záměr soustředit židov-

Julius Herrmann.

ské obyvatelstvo z celého Protektorátu do uzavřené lokality a potom je postupně fyzicky likvidovat. Touto krutou anabází prošla nejprve Greta. Ta byla z Prahy poslána 24. října 1942 do ghetta právě, když se tady sestavoval poslední transport roku 1942 na obávaný východ. A současně to byl zcela první organizovaný transport protektorátních Židů z Terezína do Osvětimi. Za výběr osob k deportacím do vyhlazovacích táborů vždycky odpovídala na příkaz terezínské nacistické komandatury Židovská rada starších, tehdy vedená Jakobem Edelsteinem, která zařadila velkou část nově příchozích k jejich poslední strastiplné pouti. Gréta tedy v podstatě strávila v Terezíně pouhé necelé dva dny, jako většina ostatních, kteří s ní tehdy pražským transportem „Ca“ přijeli. A dodatečně byl během 25. října seznam osob určených k deportaci ještě doplněn určitým počtem těch, kteří v ghettu již nějaký čas žili. A mezi nimi byla i manželská dvojice pocházející rovněž ze sokolovského Starého náměstí, Berta a Moritz Schlessingerovi. Ti měli na tomto náměstí opravnou deštníků. Gretu a Hermannovu rodinu samozřejmě dlouhá léta znali. Jejich syn Otakar chodil s Gretiným bratrem do stejné školy. Po dramatických událostech na podzim 1938 se tito stárnoucí manželé uchýlili na Kolínsko. Do ghetta pak byli deportováni 5. června 1942. A nyní tihle tři někdejší obyvatelé Starého náměstí odjížděli v dobytčím vlaku vstříci smrti společně. Opravdu děsivě krutý paradox...

O pouhý měsíc později, 20. listopadu 1942 přivezl transport „Cc“ do ghetta Julia Herrmanna. Setkal se tu s tetou Julií (Adolfovou sestrou) a jejím mužem Gotlibem Königem, kteří později rovněž zahynuli v Osvětimi. Ale o smutném osudu své sestry Gréty a její skutečně krátké terezínské přítomnosti se patrně žádný z nich nedozvěděl. V drsných podmínkách tady Julius „přežil“ necelý rok do doby, kdy terezínská komandatura nařídila znovu „odčerpat“ z přelidněného ghetta vyšší počet osob, především mladšího věku. Cesty na východ byly likvidační, čehož si obyvatelé ghetta byli vědomi. A tak se z nich snažili s pomocí prominentnějších souvěrců tzv. vyreklamovat. Tedy aby místo nich byli zařazeni náhradníci. Což se Juliu Herrmannovi nepodařilo. Svým způsobem mu snad bylo jedinou útěchou to, že k deportaci byl ke stejnému datu vybrán i jeho pražský bratranec Bohumil Krása (5. 11. 1902–6. 9. 1943) Ten byl synem výše zmíněné Julie a Gotlieba. Poněvadž v červnu 1943 bylo dokončeno prodloužení železniční vlečky, zcela poprvé 6. září 1943 vyjely dva podzimní transporty „Dl“, ve kterém bylo 2 479 osob, a „Dm“, kde bylo dalších 2 528 Židů přímo z prostoru Terezína. Ovšem po příjezdu do Osvětimi jim kupodivu nebyla odebrána zavazadla ani neproběhla selekce, tedy nikdo z těch, co přijeli, nešel (jako doposud) okamžitě do plynu. Všichni deportovaní byli umístěni do tzv. rodinného tábora v Osvětimi-Birkenau. Důvod jeho zřízení a dočasná existence není dodnes odborníky objasněn. V tomto rodinném táboře strávili lidé z těchto dvou záříjových

Gréta (Markéta) Hermannová.

transportů šest měsíců. Někteří z nich zdejší podmínky, nemoci, hlad a strádání během této doby nepřežili. A ty, co toto všechno přečkali a vydrželi, čekal neodvratný ortel. V noci z 8. na 9. března 1944 bylo totiž hromadně zplynováno 3 792 obětí. Byla to největší hromadná vražda československých občanů za dobu okupace. A s kontextem těchto událostí je právě spjat i tragický závěr životní cesty mladšího syna paní Idy. Zda zemřel dřív nebo až při březnové hromadné likvidaci obou transportů, to vědí pouze a jenom ruiny rodinného tábora.

A co víme o osudu paní Idy Hermanové.? Ze Sokolova odešla s oběma dětmi do Prahy. Tady se zcela jistě postupně cesty rozdělily. Při poválečném pátrání k určení její totožnosti poněkud pomohla její neteř Elizhavet Brada uvedením jmen Idiných rodičů. Uvedla Falknov jako předválečné bydliště, určitá nepřesnost zůstala v roce jejího narození. Uváděn je totiž rok 1870, rodná matrika však zaznamenala rok 1876. V centrální databázi obětí je

uvedeno jako poslední zjištěné místo Varšava. V soupise jmen z transportu Terezín - Varšava vypraveného 25. 4. 1942 však registrována není. Neprošla zřejmě ani terezínským ghettem, kde v ranních hodinách 10. 7. 1943 zemřel na zápal plic její bratr Max. Jak se tedy dostala na polské území, zůstává doposud otázkou bez odpovědi. Třeba se mohla dostat do zdejšího ghetta, odkud odjížděly transporty do Treblinky, mohla zahynout při varšavském povstání... Ale v tomto směru se dá jen spekulovat. S vědomím, že navždy zmizela kdesi v Polsku.

Dům na Starém náměstí v Sokolově, který kdysil vlastnil otec David Kohn s bratrem Ignácem, už také není. Zachovala se jenom fotka z jeho likvidace, když se v 80. letech minulého století upravoval prostor pro stavbu penzionu pro seniory. A dochovalo se i pár snímků některých sourozenců Kohnových. Po Hermannových zůstalo o něco víc. Jejich dům na konci Starého náměstí, který právně vlastnili od počátku 20. století (snad od roku 1903) a který byl do roku 1938 jejich domovem, totiž stále ještě stojí. A dnes je registrován s číslem popisným 22. První dochovaná zmínka o jeho existenci se váže k roku 1861, takže postaven byl ještě dříve. Jedná se o jednopatrový dům se dvěma původními vikýři. Jsou tu i dvě výkladní skříně, protože dodnes je využit pro obchodní účely. Chybí tu však letitý původní firemní štít se jménem Adolf Herrmann. Ten patrně strhla už antisemitská nenávist a za desítky dalších let objekt několikrát změnil majitele. Ale žádný z nich patrně neznal jeho anabázi. Možná, že budoucnost ji zase připomene tím, že v se našem městě před známé domy s pohnutou židovskou minulostí pro věčnou úctu položí „kameny zmizelých“. A samozřejmě se nezapomene ani na ztracenou rodinu Hermannovu ze Starého náměstí.

Helena Kavková

Strípky z historie antinacistů Kraslicka

KRASLICKÝ KOŽEŠNÍK

Kraslice se mohou pochlubit celou řadou významných osobností. Vyčnívají mezi nimi zejména úspěšní podnikatelé, kteří se dokázali prosadit na náročném domácím i zahraničním trhu. Úplně neznámý je pro nás příběh kraslického kožešnicka židovského původu Oty Adlera, jehož působení sahalo daleko za hranice byznysu.

Ota Adler se narodil 14. prosince 1911 v Kraslicích do židovské rodiny Davida Adlera a jeho manželky Jindřišky, za svobodna Popperové. V západních Čechách chodil do školy, na přelomu třicátých let již žil v Praze (v Karlově ulici 40), kde se jeho otec věnoval kožešnickému průmyslu. Po Otově dospění přenesl část firmy na svého syna. Podniku se dařilo, a tak vyjel v roce 1933 do Anglie. Ota se natrvalo usadil v Londýně, a i nadále pracoval jako obchodník s kožešinami.

Dva měsíce před vypuknutím války si v červenci 1939 podal přihlášku do československé zahraniční armády o dva roky později, v říjnu 1941, ale místo nástupu služby odmítl podepsat prohlášení. Nedá se ovšem říci, že by Adler působil proti Československu. Stal se zakladatelem výboru, který pomáhal Židům z Československa a Německa uprchnout před nacisty a začít nový život na britských ostrovech.

Otto Adler.

Podílel se i na fungování tzv. Federal Union Movement, ve kterém spolupracoval i s takovými osobnostmi jako byla socioložka Barbara Wootton nebo William Beveridge. Adler se stal tajemníkem pobočky Hampstead, největší ve Velké Británii. Již v roce 1940 se stal příslušníkem britského protiletadlového dělostřelectva, kvůli čemuž odmítl vstoupit do čs. armády (během vojenské prezenční služby za první republiky dosáhl hodnosti desátníka).

Během války i krátce po ní pak nadále pokračoval v prosazování svých myšlenek. V roce 1945 pomohl založit Federal Trust, výzkumný ústav, který studuje interakce mezi regionální, národní, evropskou a globální úrovní vlády. Velký podíl měl i na vzniku tzv. Unie evropských federalistů, evropské nevládní organizace bojující za Evropskou federaci. Ta byla založena na myšlence, že pouze Evropská federace, založená na ideji jednoty v různorodosti, by mohla překonat rozdělení evropského kontinentu, které zapříčinilo utrpení a ničení ve dvou světových válkách.

Úzké přátelství ho pojilo i s Churchillovým zetěm lordem Duncanem Sandyssem, se kterým se podílel na vzniku hnutí European Movement – Evropského hnutí – celoevropského svazu organizací a jednotlivců s cílem vytvoření jednotné, federativní Evropy, založené na základních právech, míru, demokracii, svobodě či humanitě.

V šedesátých letech minulého století se pak Adler stal předsedou Federální Unie, proevropské britské skupiny zastávající federativnost Evropy. Ve své funkci tehdy spolupracoval s lordem Royem Jenkissem i Haroldem Wilsonem, mezi lety 1964–1970 a 1974–1976 premiérem Spojeného království.

Po vstupu Velké Británie do Evropského společenství (European Community) byl Ota Adler v roce 1973 dekorován Řádem britského impéria z rukou britské královny Alžběty II. jako poděkování za svou činnost a kampaň vedoucí ke vstupu Velké Británie do Evropského společenství.

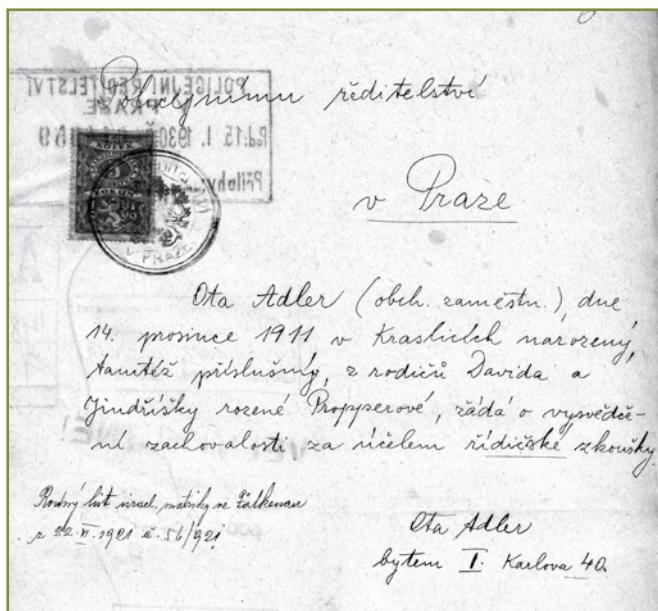
Všechny Adlerovy evropské a federalistické politické aktivity ale byly pouhým doplňkem jeho významného úspěchu na poli podnikatelském. Jako vůbec první britský občan se rozhodl po druhé světové válce podnikat na čínském trhu, stal se jedním z prvních byznysmenů v Japonsku – zde si dokonce adoptoval dívku zasaženou bombardováním Hirošimy a přijal ji za vlastní. Očekával klesající popularitu prodeje kožešin, a tak se zaměřil i na výrobu textilu a prodej nemovitostí.

Adler nikdy nezapomněl ani na svou rodnou zemi, natrvalo se sem ovšem nikdy nevrátil. Pravidelně cestoval na obchodní cesty do Československa, navázal spojení s autory Charty 77 a pomohl její kopie rozšířit za hranice. Stal se zakladatelem Czechoslovak Jewish Aid Trust (CJAT), organizace pomáhající Židům českého původu. Založil i vlastní nadaci Adler Foundation. V souvislosti s pádem komunistického režimu v Československu se finančně podílel na pomoci místní ekonomice, podporoval podnikatele i průmyslové podniky. Za celoživotní činnost mu byla u příležitosti jeho 80. narozenin udělena stříbrná medaile Nadace krále Jiřího z Poděbrad. Ve volném čase se Ota věnoval sportu – až do svých čtyřiceti let hrál rugby za klub Harrow Rugby Club, věnoval se i hloubkovému potápění či sbírání malířských děl moderního umění. Ota Adler zemřel 8. března 1995 v Londýně ve věku 83 let. S manželkou Suzanne vychoval tři dcery.

BUBLAVSKÝ KOMUNISTICKÝ POLITIK

S antifašistickými transporty odjela do Německa po druhé světové válce celá řada příslušníků domácího i zahraničního odboje. Některé tyto osoby německé národnosti se pak ve své nové vlasti dokázaly vypracovat na výjimečné pozice, hlavně co se týká politické scény. Jedním z nich se stal také Karel Bauerfeind.

Narodil se 31. srpna 1903 do německé rodiny v obci Bublava v tehdejší čísl. popisném 200 (dnes již dům neexistuje). Jeho otcem byl kraslický výrobce hudebních nástrojů Anton Bauerfeind, matkou pak Anna, rozená Kohlerová. Povinnou školní docházku absolvoval na obecné škole v Kraslicích, kde později úspěšně odmaturoval na místním německém gymnáziu. Od mládí se zajímal o politiku a již v roce 1922 vstoupil do komunistické mládeže a o pět let později se stal plnohodnotným členem Komunistické strany

*Žádost Oty Adlera o vydání vysvědčení zachovalosti
za účelem řídičské zkoušky.*

ny KSČ. Na přelomu let 1939–1940 žil v uprchlickém táboře ve Farlyhall. Dvakrát se neúspěšně pokoušel vstoupit do československé zahraniční armády, odvodní komise ho ovšem dvakrát uznala neschopným služby. Poprvé se tak pokusil 3. října 1941 a formálně obdržel kmenové číslo T-497, podruhé se v Londýně československým úřadům hlásil 1. června 1943, kdy opět pod kmenovým číslem Z-544 neprošel odvodem a byl uznán neschopným vojenské služby.

V průběhu války se tak věnoval práci dřevorubce a stavebního dělníka. Poslední rok válečného konfliktu pak působil u sovětské pobočky agentury TASS v Londýně. Po skončení druhé světové války se Bauerfeind vrátil do Československa – ale jenom nakrátko. S antifašistickým transportem odešel do Německa. V rámci sovětské okupační zóny se ihned začal angažovat v KPD – Komunistické straně Německa. Ve městě Auerebach, vzdáleném asi dvacet kilometrů od tehdejších československých hranic, začal novou politickou kariéru. Několik měsíců byl pracovníkem oddělení pro mládež na okresním úřadě, od roku 1946 zde působil jako pracovník oddělení propagandy. Po necelém roce Bauerfeinda vedení komunistické strany přeložilo do Lipska a ustanovilo ho sekretářem pro kulturu. Mezi lety 1949–1950 krátce působil jako druhý tajemník okresu Chemnitz, necelých dvacet let pak strávil v Berlíně na ústředním výboru Sjedenocení socialistické strany Německa (SED působila ve východním Německu jako vládnoucí komunistická strana až do roku 1989), kde měl na starost organizačně-instruktorské oddělení. Do důchodu odešel v roce 1969.

Bublavský rodák Karel (Karl) Bauerfeind zemřel dne 3. října 1988 ve věku 85 let. Pohřben byl na centrálním berlínském hřbitově. Za úspěšnou politickou činnost byl v roce 1983 vyznamenán Řádem Karla Marxe a medailí Za zásluhy Německé demokratické republiky.

Dalšími Bauerfeindovými spolupracovníky v komunistické straně na Kraslicku se stali jeho jmenovci Adolf Bauerfeind, rodák z Kraslic-Tisové, kde se narodil 24. května 1905 do německé rodiny. Povoláním byl zedník. V roce 1930 dobrovolně vstoupil do Komunistické strany Československa. Na podzim 1938 se dle

Československa. Ta ho poté ve třicátých letech vyslala na mezinárodní Leninovu školu Kominterny v Moskvě – získané zkušenosti Bauerfeind od roku 1935 zužitkoval ve funkci okresního tajemníka KSČ v západních Čechách. S největší pravděpodobností se vrátil na Kraslicko, kde měl dle svých vlastních slov provádět „ilegální činnost“ ve prospěch komunistické strany. Mezi tím se rovněž oženil.

Karel Bauerfeind opustil Sudety krátce po odstoupení pohraničí nacistickému Německu. Společně s dalšími komunisty se mu podařilo emigrovat na Britské ostrovy. Zde se okamžitě stal členem Beuerovy skupiny

svých slov zúčastnil bojů s henleinovci, během kterých byl údajně raněn. Z politických důvodů odcestoval v polovině února 1939 do Velké Británie, kde se začal angažovat v Beuerově skupině KSČ. V září 1942 prošel odvodem do československé zahraniční armády, pro neschopnost vojenské služby v ní ovšem nesloužil. Po druhé světové válce odešel v dubnu 1946 s prvním antifašistickým transportem do Německa. Jeho další osud zůstává neznámý.

Podobný osud potkal rovněž Arnošta (Ernesta) Keilwertha. Narodil se 29. července 1909 v malé vesničce Glasberg (Sklená), dnes součásti Kraslic. Zde se také vyučil hudebním nástrojářem, žil ovšem v Rotavě. Ve třicátých letech se stal členem krajského vedení komunistické strany, posléze i krajským důvěrníkem v Karlových Varech. Na podzim 1938 uprchl do vnitrozemí a 27. ledna 1939 odletěl speciálním leteckým spojem do Velké Británie. Již v průběhu války pomáhal na československých úřadech, působil v zahraniční skupině KSČ a pracoval v Sheffieldu v britském válečném průmyslu. Celkem dvakrát se pokusil vstoupit do československé zahraniční armády, ani jeden z odvodů v říjnu 1941 a červnu 1943 nebyl pro neschopnost vojenské služby úspěšný. Jeho poválečný osud je neznámý, s největší pravděpodobností odešel s antifašistickým transportem do Německa.

Jiří Klůč

Odbor Národní jednoty severočeské v Habartově aneb střípky ze života české menšiny

Národní jednoty severočeská (NJS) byla ustavena v březnu 1885 v malém sále Měšťanské besedy v Praze. Zájmová organizace vznikla jako protipól nově se tvořících spolků hájící zájmy obyvatel německé národnosti na našem území. Cílem NJS bylo bránit práva českých menšin v poněmčeném území. Měla zvyšovat národní povědomí a zajišťovat osvětu. Za tímto účelem byly v těchto zněmčených oblastech pořádány pro Čechy přednášky, besedy, oslavy významných svátků, zábavy, byl podporován vznik českých menšinových škol. Nermalou měrou se NJS podílela na vzniku knihoven či šíření českého tisku. Centrem zájmu NJS byly tak především příhraniční průmyslové oblasti od Mariánských Lázní na západě přes severní Čechy a Lanškrounsko až po Poličko na východě.

Také na Sokolovsku byly již před první světovou válkou početné české menšiny. Češi do této oblasti začali přicházet ve větší míře na počátku 70. let 19. století. Šlo především o české horníky, skláře a po vzniku buštěhradské dráhy i zaměstnance železnice. Početnější české menšiny se tak vytvořily především ve Svatavě, Bukovanech, Sokolově, Habartově, Lískové, Dolním Rychnově a Novém Sedle. První místní organizace NJS na Sokolovsku vznikla již v roce 1894, a to právě v Sokolově. Krátce nato začali pracovat také místní odbory ve Svatavě a Citicích, kde Češi zřídili čítárny a vedli kurzy českého jazyka. Otevřít českou menšinovou školu se však před první světovou válkou na Sokolovsku nepodařilo.

Podívejme se ale již blíže na Habartov, který byl také jedním z center české menšiny na Sokolovsku. Češi zde pracovali především jako horníci, v menší míře pak jsou uváděni jako zaměstnanci železnice. Po vzniku Československé republiky přicházejí další, a to především jako zaměstnanci státních úřadů. Do Habartova tak postupně přibývají čeští četníci, poštáči, učitelé apod.

Přesné datum založení místního odboru Národní jednoty severočeské není zřejmé. K ustanovení zdejší NJS došlo pravděpodobně již krátce po vzniku Československé republiky. Dokladem toho může být nejen otevření české menšinové školy v září 1919, ale i dochovaná žádost z prosince téhož roku. Češi ze sokolovského okresu se v ní obrátili na Ústřední výbor Národní jednoty severočeské. Česká menšina upozorňovala

Dobová pohlednice Habartova

ústředí na možnost odkupu zánovního hostince s menším sálem v Habartově, jehož němečtí majitelé (otec a syn) se dostali do dluhů. Češi navrhovali, aby hostinec za finanční pomoci NJS na nízký úrok převzal Josef Trčka z Habartova. Podle místních to byl pracovitý, snaživý člověk, který by jistě dovedl s rodinou přivést hostinec k rozkvětu. Zdali byla žádost vyslyšena, není zřejmé. Nicméně Josef Trčka je v pozdějších letech uváděn jako provozovatel prvního českého hostince v Habartově (č. p. 300), ve kterém měli Češi svoji spolkovou místnost.

První známý záznam valné hromady „Odboru Národní jednoty severočeské pro Haberspirk a okolí“ se dochoval až ze 7. března 1921. Jak se v něm uvádí, za předsedu byl opět zvolen Josef Kozlík. Jednatelům se stal Vojtěch Procházk. Funkce pokladníka se ujal Emil Příbýl a revizorem byl zvolen Josef Trčka. Knihovnu dostal na starost Vojtěch Urban. Na schůzi byla stanovena výše členských příspěvků na 4,- koruny ročně a jednalo se také o místní české knihovně. Členové se usnesli, že budou na ústředním výboru požadovat výměnu stávajících knih, které jsou již mnohokrát přečtené. Zároveň chtěli požádat ministerstvo školství, zda by neposkytlo nějaký obnos pro místní knihovnu. Počet členů místní NJS nebyl ve zprávě uveden.

Výboru bylo nicméně uloženo, aby i nadále pracoval jako doposud a aby se snažil do odboru NJS dostat všechny Čechy, aby tak zesílil český život v poněmčeném území. Jen pro představu dodejme, že v tomto roce bylo provedeno sčítání lidu, a tak víme celkem přesně, kolik obyvatel československé národnosti zde žilo. Habartov měl v roce 1921 v 309 domech celkem 3 135 obyvatel, z toho bylo 207 Čechů a 2 887 Němců. Českou školu 1. ledna 1921 v Habartově navštěvovalo 52 dětí.

Další zprávy o činnosti habartovského odboru jsou až z roku 1924, kdy měla zdejší jednota něco málo přes 50 členů. V neděli 6. července uspořádal místní odbor v Habartově přednášku o významu Jana Husa. Akce se zúčastnilo 44 členů zdejší organizace, dorazili i tři hosté z Bukovan a přítomen byl také krajský tajemník z Krajského sekretariátu NJS v Karlových Varech. Nebyla to ale jen oslava Jana Husa, řešily se i otázky soužití s Němci. Na schůzi bylo odsouzeno chování německých mladíků během sobotního průvodu. Pro

posílení angažovanosti české mládeže se na členské schůzi zároveň dohodlo, že bude potřeba po prázdninách zřídit zábavní odbor. Bylo totiž potřeba nabídnout české mládeži zájmové vyžití, aby tak nevstupovala do německých organizací a spolků. Za tímto účelem se Češi usnesli, že se do Habartova vrátí jeviště zapůjčené do Citic. Jeviště měl převzít do své správy učitel Němec.

Jen o pár týdnů později se otázka česko-německých vztahů řešila znovu. Místní odbory NJS v Habartově a Bukovanech si prostřednictvím sekretariátu NJS v Karlových Varech v druhé polovině července 1924 stěžovaly na Ministerstvu školství a na Zemské školní radě. Důvodem stížnosti bylo chování německého učitele Steudnera z Bukovan, který vyučoval na německé škole v Habartově. Češi ve své stížnosti uváděli, že Steudner jako zakladatel místního německého tělocvičného spolku Turnverein brojí mezi členy spolku proti všemu českému. Jako příklad uváděli, že Steudner vyloučil z řad Turnvereinu člena spolku jen proto, že získal zaměstnání u české rodiny v Kolíně. Steudner měl doslova prohlásit, že „vyloučí každého, kdo bude mluvit s Čechem, protože Čechové ukradli jim svobodu“. Dále se ve stížnosti uvádělo, že pokud jej děti školou povinné pozdraví česky, velmi se rozzuří a hrozí políčkem. Steudner dokonce požadoval na řídícím učiteli české menšinové školy Antonínu Němcovi, aby dětem zakázal zdravit jej česky. Podle Čechů se Steudner nikterak netajil svým šovinismem ani před školní mládeží jemu svěřenou a domnívají se, že stál za výtržnostmi v předvečer Husova svátku. Místní odbory NJS proto požadovaly na Ministerstvu školství, aby byl Steudner přeložen a tím tak zde skončil jeho škodlivý vliv.

Situace v česko-německých vztazích se příliš neuklidnila ani v následujícím roce, kdy místní odbor zesílil na 84 členů a vedení odboru se v únoru ujal řídící učitel Antonín Němec. Přes nárůst členstva a zvýšení členského poplatku o 50 haléřů si zdejší Češi stále stěžovali na chudé poměry. Když se ve dnech 27. a 28. září 1925 konal v Praze manifestační sjezd Národní jednoty severočeské, chtěli i habartovští vyslat svého delegáta Josefa Kozlíka. Místní odbor s ohledem na krizi požadoval Ústřední výbor, aby uhradil habartovskému zástupci náklady na cestu, ubytování a stravu. Odbor vše odůvodňoval tím, že žádný z členů není tak situován, aby mohl jet na sjezd na své náklady. Většinu členské základny tvořili horníci, kteří si při stávající krizi vydělali jen na pokrytí nejnutnějších potřeb svých rodin.

Podívejme se ale již na jablko sváru česko-německých vztahů v tomto roce. Mezi většinovým německým obyvatelstvem se nesetkala s příznivým ohlasem změna na pozici vedoucího místního poštovního úřadu. Němcům byl trnem v oku nový český poštovník Karel Kříž z Neratovic, který zde od září 1925 vystřídal dosavadního německého vedoucího Antona Kliera. Klier byl přemístěn do Plzně. Stížnost prostřednictvím obecního úřadu podala na ředitelství pošt a telegrafů místní organizace „Christl. soziale Volkspartei“. Protestní notu sepsal a na obecním úřadě předložil předseda organizace místní farář Křištof Even. Obecní zastupitelstvo se většinou hlasů ke stížnosti připojilo. Farář na vedení pošt udal, že za přepážkou zdejšího poštovního úřadu jsou osoby, které tam nemají co pohledávat. Češi obratem psali prezidentu ředitelství pošt a telegrafů své vysvět-

Budova německé obecní školy, kde po roce 1918 vznikla i škola česká.

lení. Farářovu výtku nevnímali jako porušení poštovních předpisů, ale jako útok na zdejší českou menšinu. V odůvodnění uvedli, že na poštovní úřad dochází osobně pro poštu správce české školy Antonín Němec, který někdy čeká za přepážkou, než bude roztríděna došlá pošta. Přitom učitel hovořil na poště česky nejen s poštmistrem Křížem, ale i přítomnými listonoši. Právě tato česká řeč znějící za přepážkou poštovního úřadu je podle Čechů pravým důvodem k podání stížnosti. Jak dále uvedli, za předchozího německého poštmistra Kliera se na úřadě mluvilo pouze německy a nikdo z Čechů si nestěžoval. Výsledky poštovní kauzy nejsou známy, ale jelikož je Karel Kříž uváděn jako poštministr i v letech následujících, zřejmě mu tato kauza nijak zvlášť neublížila. Karel Kříž byl v roce 1934 přeložen do Aše, kde se stal vedoucím nádražního poštovního úřadu. Po celou dobu působení v Habartově byl aktivním členem zdejšího odboru NJS.

Vzájemné třenice mezi českou menšinou a většinovým německým obyvatelstvem pokračovaly i v dalších letech. Jednou Češi, podruhé Němci poukazovali na nejrůznější příkoří. Bylo tomu tak i na podzim roku 1930, kdy v celém státě vrcholily přípravy na sčítání lidu. Místní odbor NJS podal 24. listopadu 1930 protest k okresnímu úřadu v Sokolově. Češi se bouřili proti jmenování Josefa Jirouschka sčítacím revizorem. Jako důvod uváděli, že jmenovaný se vůbec nehlásí k české národnosti a Češi k němu nemají důvěru. Navrhovali proto vlastního revizora Otakara Peroutku, řídícího učitele české školy v Habartově. Zdali došlo ke změně na pozici sčítacího revizora, se již zřejmě nedozvíme. Peripetiím se sčítáním, které proběhlo 1. prosince 1930, ale nebyl ještě konec. Češi podali 12. prosince 1930 další podnět k okresnímu úřadu v Sokolově. Místní odbor NJS požadoval přezkum výsledků sčítání, neboť se domníval, že u 23 osob došlo k uvedení chybné národnosti. Do sčítacích archů měla být uvedena národnost „jiná“ místo národnosti „československé“. Habartovští uváděli ve zprávě z 14. ledna 1931, že v Habartově bylo v době sčítání lidu 3 586 obyvatel, z toho 211 Čechů a 3 375 Němců. Není jisté, zda se tímto protestem úřady vůbec zabývaly. V každém případě se oficiální výsledky uveřejněné ve statistickém lexikonu obcí, který byl vydán v roce 1934, od čísel udaných NJS liší. Statický lexikon obcí uváděl k 1. prosinci 1930 v Habartově 425 domů (z toho 2 nouzová obydli) s 3 595 obyvateli, z toho bylo 220 Čechů, 3 326 Němců a 49 cizinců.

Vraťme se od sousedských rozepí a nepokojů na chvíli zpět a podívejme se na největší úspěch habartovského odboru NJS. Tím je bezesporu česká škola. Jak už bylo v úvodu uvedeno, česká výuka byla v Habartově zahájena již v roce 1919. Škola byla zřízena zemskou školní radou jako jednotřídní a bylo do ní zapsáno 50 dětí. Vyučování bylo zahájeno 25. září v jedné místnosti německé obecné školy, která byla pro tento účel nuceně zabrána. Počet žáků stále narůstal, a tak ve školním roce 1924/1925 chodilo do české školy už 61 dětí. Škola proto byla rozšířena na dvoutrídní. V následujícím školním roce 1925/1926 stoupl počet žáků na 82 a české děti se tak dočkaly i třetí třídy. Škola byla od počátku umístěna v nevhodných prostorách. V roce 1926 byly dvě učebny umístěny v nevyhovující a hygienicky závadné staré obecní budově. Další třetí třída se pak nacházela v bývalém kabinetu německé obecné školy. Tato učebna měla být od zbylých dvou tříd dosti vzdálená, zhruba 20 minut cesty. V následujícím školním roce 1926/1927 se počet žáků ještě nepatrně zvýšil na 86. Zajišťovat výuku českých dětí v nevyhovujících prostorách bylo tak stále obtížnější. Stávalo se dokonce, že především u dětí z přespoldních rodin rodiče raději zvolili německou školu, než aby děti chodily do různých tříd, do různých budov. Češi proto usilovali o vybudování vlastní školní budovy. Staveniště pro českou školu bylo zakoupeno v místní části Kluč již v roce 1925. Dlouho se však nic nedělo, a tak se v srpnu 1926 domáhala deputace Čechů z Habartova jednání na Ministerstvu školství a národní osvěty. Zástupci české menšiny chtěli získat závazný slib, že v příštím roce dojde k výstavbě české obecné školy. Výprava do Prahy nebyla zřejmě příliš úspěšná, neboť v listopadu 1926 rozhořčení rodiče českých dětí ve spolupráci s místním odborem NJS písemně žádali Ministerstvo školství a národní osvěty, aby byla konečně zahájena slíbená výstavba. Základní kámen byl nakonec položen až 10. září 1927. Stavba trvala pouhý rok, a tak na začátku září 1928 mohla být v nové budově zahájena výuka. Slavnostní

otevření „Jubilejní školy 1928“ proběhlo ale až 9. září 1928. Škola byla až do školního roku 1931/1932 trojtřídní. Pro nedostatek žáků byla v tomto roce třetí třída uzavřena. V nové školní budově byla provozována od 16. září 1929 také mateřská škola.

Právě česká škola se stala dalším jablkem sváru v soužití národnostních menšin. Dne 21. listopadu 1930 se v Habartově konala za účasti zhruba 200 osob přednáška o nakažlivých nemocech. Po této přednášce se rozvinula debata, při které horník a člen obecního zastupitelstva Bedřich Vilém Schubert mimo jiné prohlásil, že dětem v české škole se poskytují na státní útraty výhody, které německé děti nemají. Tato nepravdivá zpráva pobouřila místní německé obyvatelstvo a popudila je k zášti proti české menšině. Jakmile se místní četnictvo dozvědělo o tomto výroku, provedlo předepsané šetření a na jeho základě bylo proti Schubertovi podáno trestní oznámení okresnímu soudu. Schubert při výsledku 27. prosince 1930 na obecním úřadě shora uvedený výrok doznal a omlouval jej tím, že byl špatně informován. Ani později nedokázal Schubert udržet jazyk za zuby. Nad hrobem jednoho ze spoluobčanů pronesl „*spi sladce v německé zemi*“ a skončil tak znovu v rukou četnictva. Činnost habartovských četníků v souvislosti se zatčeným Schubertem se dostala až na půdu parlamentu a postup četnictva tak musel před poslanci obhajovat ministr vnitra Dr. Slávik.

Na půdě parlamentu bylo prokázáno, že stát nedělá rozdíly mezi českými a německými dětmi a že tak četníci postupovali v souladu se zákonem. České děti v menšinové škole ale přeci jen měly své podporovatele. Nebyl to stát, ale právě Národní jednota severočeská. Místní školu si vzal pod ochranu místní odbor NJS v Hostivicích. Dětem přispívalo i Ústředí NJS a další organizace a také jednotlivci. Tak například v roce 1931 při vánoční nadílce dostaly děti kromě nadílky také kakao a zákusky. Dary místnímu školnímu výboru věnovali baráčníci z Prahy-Vršovic, sice 200 Kč, místní odbor NJS v Hostivicích myslel na děti hraničářů částkou 800 Kč. Své úspory chudým hornickým dětem zaslal i dorost Československého červeného kříže na gymnázium v Roudnici, 20 Kč, kromě peněz zaslali studenti i bednu staršího šatstva, prádla a obuvi. NJS v Praze pak do Habartova na vánoční nadílku odeslala bednu nových oblečků a bot. Dary ať už v podobě finanční či hmotné zasílali dobrodinci každoročně. V únoru 1933 tak například předalo Ústředí NJS místnímu

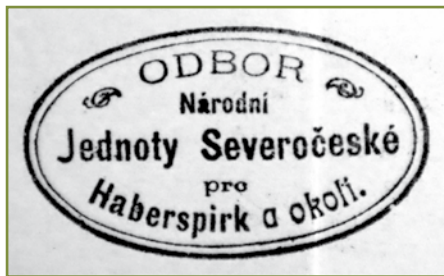
Pohlednice české menšinové školy v Habartově.

odboru tři bedny staršího šatstva a obuvi. Na vánoční školní nadílku pak přispělo českým habartovským dětem částkou 400 Kč. Za tento obnos bylo nakoupeno pro děti zboží u firmy Baťa v Habartově. V roce 1937 se na vánoční nadílku vybralo dokonce 1850 Kč. Místní odbor věnoval na chudě české žáky 500 Kč, Ústředí zaslalo 350 Kč a odbor NJS Hostovice věnoval dokonce 1000 Kč. Za tyto peníze pořídila místní NJS pro 18 dětí jeden pár bot pro každého. Boty byly tak jako v předešlých letech pořízeny u firmy Baťa. U obchodníka Emila Bendy bylo zakoupeno prádlo pro 14 dětí a látka na šaty pro 16 žáků. Pro 14 dětí navštěvující mateřskou školu byla u obchodníka Josefa Kragla zakoupena koleda. Na vánoční nadílku nakonec ani nebyly vyčerpány všechny získané prostředky, a tak zbývajících 69 Kč bylo předáno do pokladny místního školního výboru.

Místní odbor NJS bojoval nejen za děti, ale doslova za každého Čecha. Na jaře 1930 tak například žádal místní odbor pražské ústředí, aby se informovalo u Ředitelství státních drah Praha–Sever, jak je to s prodejem zdejšího železničního strážního domku č. 341. O domek údajně projevila zájem místní německá firma „Bodenské uhelné podniky“. Jelikož v domku bydlely dvě české rodiny, panovala obava, že se v případě prodeje do německých rukou budou muset české rodiny z Habartova vystěhovat. Česká škola by tak přišla o 8 dětí. Češi se domnívali, že je to ze strany Němců promyšlený postup, jak uškodit českým menšinovým školám v regionu. Otázka bydlení se řešila také na valné hromadě 17. ledna 1937, kde bylo nejen zvoleno nové vedení místní odboru NJS, ale zároveň bylo sepsáno memorandum Ústřednímu výboru NJS, ve kterém habartovští požadovali pomoc s bydlením pro rodiny českých penzionovaných horníků. Vedení dolů se totiž rozhodlo rozšířit těžbu i do části, kde se již nacházely obytné domy. Češi se měli z domů patřících důlní společnosti vystěhovat do 1. dubna 1937. Místní odbor NJS se obával, že Češi tak s ohledem na nedostatek dostupného nájemného bydlení zůstanou bez přístřeší a budou tak nuceni odstěhovat se do vnitrozemí. Tím by zdejší česká menšina, která rok od roku ubývala, byla značně oslabena. Zároveň by došlo opět k úbytku školou povinných dětí a hrozilo tak, že by brzy českou školu navštěvovaly jen německé děti. Ústředí NJS se proto obrátilo na Ministerstvo sociální péče. Žádalo ministerstvo, aby zapůsobilo na důlní společnost, tak aby v případě vystěhování doly zajistily pro horníky náhradní byty. Hledala se ale i další řešení. Jednalo se s Ústředím například o odkupu pozemku v blízkosti české školy. Náklady na případné pořízení pozemku se odhadovaly na 30 000 Kč. Na zakoupeném pozemku si pak zhruba 8 hornických rodin mělo postavit provizorní domky. Na stavbu těchto domků by si byly horníci schopni sehnat asi 7 000 Kč. V dubnu 1937 se naskytlo další řešení, a to možnost odkoupit dům č. p. 292 za 45 000 Kč, kde by mohlo bydlet až 5 rodin. Součástí domu byla velká zahrada, studna a také velké sklepy. Místní odbor předpokládal, že při výši nájemného 30 Kč by se dům zaplatil zhruba za 23 let. Dlouhodobá investice by se však podle místních Čechů vyplatila, neboť by NJS získala dům, kde by žilo 5 českých rodin a zároveň by koupě domu byla před podzimními volbami morální podporou chudých českých lidí v německém prostředí. Jak to nakonec s bydlením dopadlo, už ale dochované zprávy neuvádí.

Habartovský odbor se často přimlouval i za nezaměstnané Čechy. Na spolkové schůzi 22. února 1931 v sále hostince u Trčků se tak především řešila nezaměstnanost. Češi se snažili vytvořit memorandum, které chtěli následně předložit vládním činitelům. Ve zprávě jsou tak jmenováni nejen jednotliví nezaměstnaní, ale zároveň místní odbor přichází s možnými variantami řešení. Češi navrhovali, aby byly neprodleně zahájeny nouzové práce. Nezaměstnané by bylo možné využít pro stavbu slibované silnice z Bukovan přes Habartova a Hrádek dále na Anenskou Ves. Stavbu silnice by podle Čechů z 25% podpořily dotčené obce. Jako další možnou práci navrhovala NJS opravu obecního vodovodu a zavedení vodovodu do české školy. V úvahu přicházela i regulace toku řeky Ohře. V neposlední řadě navrhovali, aby stát donutil zdejší důlní společnosti zahájit práce na obnově zničené pudy dolováním.

Na sklonku roku 1933 se místní odbor opět postavil za nezaměstnané horníky. Rozhořčení nad ne-

Razítko odboru NJS Habartov.

zaměstnáváním českých dělníků na dolech v Habartově a Bukovanech odeslali dokonce až na Ministerstvo veřejných prací. Ve své žalobě, že jde o protežování Němců, však neuspěli. Dle zprávy ministerstva byli podle vyjádření závodní rady z dolů propouštěni horníci bez rozdílu národnosti. Z bukovanských dolů Adolf a Žofie bylo propuštěno během roku 1933 s ohledem na útlum těžby 20 dělníků. Jednalo se o penzionované horníky, případně mladíky, kteří nastoupili vojenskou službu. Doly prozatím žádné nové zaměstnance s ohledem

na útlum těžby nenabíraly. Na dolech Rudolf a Liebig v Habartově ministerstvo zjistilo, že ze sedmi tam zaměstnaných Čechů nebyl v roce 1933 propuštěn ani jeden. Naproti tomu bylo během tohoto roku propuštěno nebo penzionováno 28 německých horníků. Na základě těchto skutečností vyhodnotilo ministerstvo stížnost Čechů jako neopodstatněnou.

V květnu 1936 řešil místní odbor NJS nezaměstnanost dalších českých obyvatel. Odbor žádal Ústřední výbor NJS, aby se přimluvil v chemické továrně v Sokolově a také u přednosta železnice v Sokolově, tak aby nezaměstnaní Češi získali u těchto podniků práci. Místní odbor se neobracel jen na Ústředí, ale své žádosti adresoval i na další místa. Mimo jiné v červenci 1936 oslovili Ing. Jana Dvořáčka, vrchního ředitele Živnobanky. Češi se opět dožadovali umístění alespoň deseti dělnických sil v sokolovské chemičce.

Na výborové schůzi 23. dubna 1937 řešil místní odbor zaměstnání tří svých členů. Výsledkem jednání byla další žádost zasláná na Ústřední výbor NJS. Češi požadovali, aby ústředí intervenovalo u ministerstva železnic. Nezaměstnaní svobodní mladíci J. Schleuz a A. Turek žádali totiž již poněkolidkrát marně o práci u Odboru pro udržování dráhy v Sokolově. Pokaždé však byli odmítnuti s tím, že na práci smejí být přijímáni jen ti, kteří už u dráhy dříve pracovali. Tímto nařízením bylo podle habartovského odboru znemožněno Čechům získat práci, neboť v žádném uhelném dole se v současnosti Češi nepřijímali a zaměstnání u dráhy tak bylo jedinou možností výdělků. Jen o pár měsíců později, v listopadu 1937 se habartovští domáhali podpory také pro svého člena Františka Truhláře, který se 28. září 1937 vrátil z vojenské prezenční služby. Před nástupem na vojnu pracoval mladík jako výpomocný dělník na železnici u Odboru udržování dráhy v Sokolově. Po návratu do civilu se proto u bývalého zaměstnavatele hlásil, ale nebyl do práce přijat. Žádal proto, aby mohl nastoupit alespoň místo mladšího bratra, který od 1. října 1937 narukoval na vojnu a před nástupem na vojnu pracoval také jako dělník na železnici v Sokolově. Ani tato žádost ale nebyla vyslyšena, a tak byl František Truhlář závislý jen na platu svého otce železničního zaměstnance, který pobíral plat 450 Kč měsíčně a živil z něj 12 člennou rodinu. Místní odbor proto žádal, aby se Ústředí NJS přimluvalo za Františka Truhláře u ministerstva železnic.

Opuštěme ale již otázky nezaměstnanosti a podívejme se na to, jak vypadala celoroční činnost habartovského odboru NJS. Jak již bylo zmíněno v úvodu, Národní jednota severočeská měla především zajišťovat osvětu. Pořádala proto přednášky, besedy, oslavy významných svátků, zábavy. Kompletní přehled činnosti

Hlavička papíru NJS Habartov.

místního odboru NJS se nedochoval a o celoroční činnosti máme tak jen útržkovité zprávy. Za rok 1926 tak například uspořádali habartovští zejména díky učitelům 7 přednášek, 1 divadlo a 3 zábavy. Údaje z roku 1932 jsou ještě podrob-

nější. V tomto roce se konala jedna valná hromada a dvě členské schůze. Výborových schůzí proběhlo dokonce deset. Byla pořádána oslava narozenin pana prezidenta, dále oslava státního svátku (zřejmě oslava 28. října) a v neposlední řadě se slavil i svátek mistra Jana Husa. Odbor uspořádal tři taneční zábavy a konala se korporativní výprava na dětský den v Sokolově.

Záslužná činnost „*Odboru Národní Jednoty Severočeské pro Haberspírk a okolí*“ se rozvíjela až do osudového září 1938. Do chvíle, kdy národnostní rozpory vyvrcholily nejen v Habartově v tragédii. Zavraždění četníků z místní četnické stanice bylo jen špičkou ledovce v rozbouraném moři národnostní nesnášenlivosti. Není účelem této práce popisovat drama 13. září, při kterém vyhasly životy mladých lidí, o tom již psali mnozí. Dodejme jen, že v souvislosti se smutnou událostí se odehrávaly poslední kapitoly činnosti NJS v Habartově. Dne 17. září 1938 se konal v budově české menšinové školy v Sokolově smuteční akt nad zavražděnými obránci demokracie z Bublavy, Krajkové a Habartova. Těla padlých byla následně rozvezena do míst, odkud padlí pocházeli, a tam byli tito muži obřadně pohřbeni. Slzami nad rakvemi obětí však tragédie neskončila. Československo bylo donuceno na základě Mnichovské dohody postoupit pohraniční oblasti Německu, se svými požadavky se přihlásilo i Maďarsko a Polsko.

Po záboru pohraničí a odchodu Čechů z Habartova byl nucen zdejší odbor NJS zanechat v Habartově obrazy, knihovnu, loutkové divadlo, tělocvičné nářadí a dvě skříně. Habartovští Češi se rozprchlí do všech koutů okleštěné republiky. Činnost místního odboru tak de facto zanikla. Přestože místní odbory v pohraničí zanikly, republiková NJS se snažila pokračovat ve své činnosti i za druhé republiky. Její činnost se nově zaměřila především na pomoc uprchlíkům.

Poslední kratičká kapitola habartovské NJS se odehrála na začátku roku 1939. Ministerstvo školství a osvěty v lednu 1939 povolilo řídícímu učiteli Václavu Královi, toho času na obecné škole v Budislavicích, aby za náhradu cestovného 250 Kč dovezl z Habartova a Chlumu Sv. Máří pomůcky, knihy a majetek místních odborů NJS. Na základě tohoto dobrozdání vyrazil koncem února 1939 Václav Král do Sudet. Obecní úřad v Habartově však vydání majetku odmítl s tím, že nestačí povolení místních landrátů, ale pro vyvezení majetku je nutné povolení až z Liberce od „*Stilhaltekomissariat bei dem Reichskommissariat*.“ Majetek místních jednot tak nejspíše zůstal nadobro v Habartově. Jedna kapitola českých dějin malé hornické obce se tak uzavřela, další již bez místního odboru NJS se začala psát až v květnu 1945.

Josef Macke

Výroba perleťových knoflíků a její tradice na Kraslicku

Zpracování mořské nebo sladkovodní perleť získané z lastur plžů a mlžů sahá už do období pravěku. Zpočátku se používala jen při výrobě různých ozdobných předmětů. Ve starověku je známá na Dálném východě a Číně, zvláště v přímořských oblastech s mnoha nalezišti perleti, výroba ozdobných prvků nábytku a bižuterie.

Knoflíky sloužící ke spojení dvou částí oděvu se vyráběly z rozličných materiálů, nejčastěji z perleti, převážně z té mořské. První zmínky o knofličích pochází již z let 2 800 až 2 600 př. n. l. z oblasti řeky Indus, dále z doby bronzové na území Číny z let 2 000 až 1 500 př. n. l. a také ze starověkého Říma. První zmínky o knofličích v Evropě pochází ze 13. století. Perleťářství se objevuje v souvislosti s rozvojem obchodu až na přelomu 15. a 16. století v Itálii u Středozemního moře. Od konce 17. století se již začala perleť používat na výrobu knoflíků. Centrem se stalo francouzské město Méru. Později se objevuje výroba také v Anglii, která postupně ovládla trh v Evropě. V Rakousku-Uhersku se výroba perleťových knoflíků objevuje již asi ve 30. letech

18. století ve Vídni. Tehdy nahradila upadající výrobu jehel. V roce 1763 získali vídeňští perletáři od Marie Terezie ochranný dekret. Časem odcházeli vídeňští perletářští mistři na další místa rakousko-uherské monarchie. Zakládali první vlastní dílny na výrobu knoflíků. Využívaly často nekvalifikovaných pracovních sil. Později si začali vychovávat vlastní učedníky. Českým perletářům se říkalo „čamrdáři“. Centrem výroby perleťových knoflíků se na území Rakouska-Uherska stala oblast Pehlřimovska, především pak Žirovnice.

Mořské lastury se dovážely hlavně z oblastí při pobřeží Asie, Austrálie a Tichomoří. Nej kvalitnější a nejžádanější bílé lastury pocházely především z Macassaru v Indonésii, z australského Port Darwinu, z Nového Zélandu a Aruských ostrovů. Černá perleť se dovážela z Tichomoří. Jejich kvalita a dostupnost odrážela i jejich cenu. V omezeném množství se rovněž dovážela žlutá a zelená perleť.

Od 90. let 19. století stále klesal počet nalezišť mořské perleti. Zpočátku se její dovoz částečně nahrazoval sladkovodní perletí, převážně z oblastí amerických řek Mississippi a La Plata. Na území Rakouska-Uherska bylo nalezišť sladkovodní perleti jen velmi málo a její získávání bylo velmi obtížné i finančně náročné. Tehdy začíná krize v perletářském průmyslu. Složitá politická situace v USA začala navíc výrazně omezovat dovoz perleti do Evropy. Snad proto mnoho výrobců odešlo z Rakouska-Uherska do Ameriky a ve výrobě perleťových knoflíků pokračovalo právě na americkém kontinentě. Ti co zůstali, byli většinou při hledání svých zákazníků odkázáni pouze na obchodníky ve Vídni. Od poloviny 19. století postupně ovládla evropský trh se surovou perletí Velká Británie.

Největším odběratelem perleťových knoflíků se v průběhu 19. století staly Spojené státy americké. V monarchii nebyl o perleťové knoflíky příliš zájem, protože knoflíky z papíroviny, kovu či kosti byly mnohem levnější. Zručnější výrobci vyráběli z perletě i další výrobky, např. ozdobné brože, perletí zdobené stěnky nožů nebo divadelní kukátka. Vyvážely se hlavně do Jižní Ameriky a Orientu.

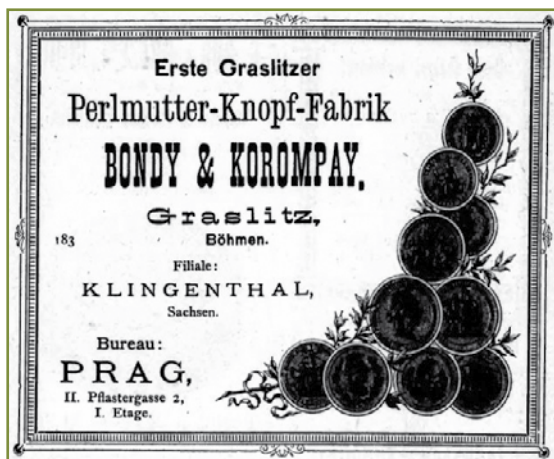
Od počátku 20. století se vraceli ze Spojených států amerických mnozí perletáři, kteří s sebou přivezli nové výrobní metody a stroje. Výroba knoflíků se tím značně zefektivnila. Poptávka po perleťových knoflících i dalších výrobcích z perleti se výrazně zvýšila. Rozmach výroby perleťových knoflíků pokračoval až do vypuknutí Velké války. Poté se jejich výroba prakticky zastavila. Jen někteří výrobci vyráběli knoflíky z odpadových surovin. Složitá situace přetrvávala až do konce války.

Následující měsíce a léta střídala období relativní prosperity s úpadkem. V roce 1919 vzniká v Praze Svaz perletářů – výrobců, jejímž úkolem bylo zajistit přímý dovoz surové perleti a také následný odbyt perleťových knoflíků i dalších výrobků. Cena perleti se po inflaci několikanásobně zvýšila. Zásobování jednotlivých výrobců značně vážlo a mnozí perletáři svaz i posléze opustili. O dva roky později svaz s obrovskými dluhy zanikl. Přetrvávající krize využilo Japonsko, které převzalo i nemalou část odbytišť v Asii. Ke zlepšení situace v perletářství došlo až v roce 1924. Ovšem po propuknutí celosvětové hospodářské krize ve 30. letech 20. století se museli výrobci perleťových knoflíků soustředit i na výrobu dalších výrobků z perleti.

Mořská lastura.

Po vypuknutí druhé světové války zcela ustal přísun mořské perletě. Perletáři vykopávali odpad z dřívějších let. Zavládl obrovský nedostatek suroviny. Cena knoflíků dramaticky rostla až na neuvěřitelný nárůst o 2000%! Přírodní perleť byla nahrazována jinými materiály, např. umělou hmotou, rohovinou a tvrdým papírem. Výroba byla přesto značně omezována. Na trhu se začaly objevovat levné, nepříliš kvalitní knoflíky z Francie a Itálie. Zájem o kvalitní knoflíky však trval i nadále. Kromě tradičních odbytišť se export rozšířil i do Nizozemí a Švýcarska. V Bulharsku, Iráku, Palestině a Sýrii byl zájem o levnější knoflíky. Po jejím skončení

Reklama z dobového tisku firmy Bondy & Korompay.

Reklama z dobového tisku jednoho z výrobců perleťových knoflíků v Kraslicích.

Reklama z dobového tisku obchodníka s perleťovými knoflíky z Kraslic.

a následném převzetí státní moci komunistickým režimem došlo ke znárodnění a rušení soukromých výroben. V polovině roku 1949 bylo zrušeno výrobců perleťového zboží pro zemi českou a moravskou a veškerá agenda byla přenesena pod Československé textilní závody.

Výroba knoflíků z perleti obnášela mnoho pracovních činností. Nejprve se lastury máčely, aby změkly. Následným dělením (půrování) vznikaly malé válečky, které se někdy ještě jakýmsi sekáčkem rozdělovaly na menší plátky. Při šrupování se zarovnávaly rubové hrany knoflíků. Tradováním se pomocí speciálních pilníků knoflíky tvarovaly do požadovaných tvarů. Poté v dírkovacím vrtáku se vyvrtaly nejčastěji dvě dírký (někdy i čtyři). Při glavírování se pomocí rytí zdobily. V otáčivém soudku s jemným práškem se opakovaným omíláním knoflíky brousily. Pak se sušily v pilinách. Aby získaly požadovaný lesk, tak se vkládaly do plechové nádoby s roztokem kyseliny solné. Po vyjmutí se osušily a hadříkem namáčeným v roztoku kyseliny sírové se ještě dolešťovaly. Většinou úkonů pro svou náročnost prováděly pouze muži.

Následně je ženy a někdy i děti roztrídily nejprve podle své kvality na základních pět skupin. Nej kvalitnějšími byly velejemné (feinové) a nejméně kvalitní, tj. tmavé či barevné, se označovaly jako aušus. Poté se třídily podle velikosti. Velké knoflíky se našivaly na papírové kartony po 12 nebo 24 kusech, malé po 144 kusech.

Při zpracování lastur vznikající prach způsoboval nejrůznější onemocnění dýchacích cest.

Odpad z výroby perleťových knoflíků se nejčastěji používal při zarovnávání cest či výrobu levnějších knoflíků. Rozdrcené lastury na prášek se používal jako poměrně kvalitní hnojivo.

V Kraslicích po zániku hornictví museli místní obyvatelé hledat nové možnosti pro svou obživu. Kromě stále rostoucí výroby hudebních nástrojů, krajek a výšivek se časem objevuje také perleťářství. Počátek výroby perleťových knoflíků spadá do 70. let 19. století a podporoval ji také rytíř Richard von Dotzauer. Zpočátku se jednalo jen o domácí výrobce, protože zřízení dílny bylo příliš nákladné. Každý z nich vlastnil jiný stroj a na výrobě se tak podílel jen částečně. Jednotlivé stroje byly velmi drahé a dědily se z generace na generaci. Perleť dostávali na příděl.

V roce 1865 byla založena první průmyslová výroba perleťových knoflíků na Kraslicku – firma Zweig, Frankfurter & Co. Z roku 1879 pochází zmínka o soustružení knoflíků v Jindřichovicích. Ignaz Meindl založil v Kraslicích v roce 1880 průmyslovou výrobu perleťových knoflíků. Další výrobní a exportní společnost na perleťové knoflíky založil v roce 1885 Carl Rölz. Od roku 1889 (17. 8.) firma Zweig, Frankfurter & Co. pokračovala ve výrobě perleťových knoflíků již pod novým názvem Bondy & Korompay. Kancelář sídlila v Praze a svou filiálku měla v nedalekém Klingenthalu. Koncem října 1890 stávkovali dělníci z firmy Breinl & Brüggeman za zvýšení svých mezd. Od roku 1891 zřídila firma Bondy & Korompay výrobu perleťových knoflíků v Americe. Tehdy mnoho kraslických obyvatel odešla za prací právě na americký kontinent. V červenci téhož roku změnila firma své obchodní jméno na Arthur Korompay & Co.

Rok 1892 byl provázen nelehkou životní situací většiny obyvatelstva na Kraslicku. Zvýšení cla na většinu zboží při exportu do Ameriky výrazně ovlivnilo rovněž výrobu perleťových knoflíků. Nezaměstnanost neustále rostla. S pomocí zvláštní komise bylo zřízeno několik veřejných vývažoven, které alespoň částečně pomáhaly těm nejpotřebnějším.

V listopadu 1893 zemřel jeden z místních výrobců perleťových knoflíků August Rimpel, který dříve pracoval jako účetní ve firmě Bondy & Korompay. Později se majitelem Rimpelovy výroby stal Daniel Fuchs. Na počátku roku 1914 bylo v Kraslicích šest výrobců perleťových knoflíků. Knoflíky se vyráběly i na dalších místech Kraslicka, např. v roce 1910 se její výrobou v Přebuzi zabývalo 13% obyvatel. V Kraslicích prodávali perleťové knoflíky i někteří obchodníci, např. C. F. Sauer.

V roce 1923 je známý na Kraslicku již pouze jediný výrobce perleťových knoflíků, a to Anton Junker. Během hospodářské krize ve 30. letech 20. století kraslické perleťářství postupně zaniklo. Ještě dnes můžeme nalézt na různých místech lesklé úlomky perleťových ulit. Tradici výroby perleťových knoflíků připomíná od roku 2011 Muzeum knoflíkářství a perleťářství v Žirovnici.

Stanislav Meinl

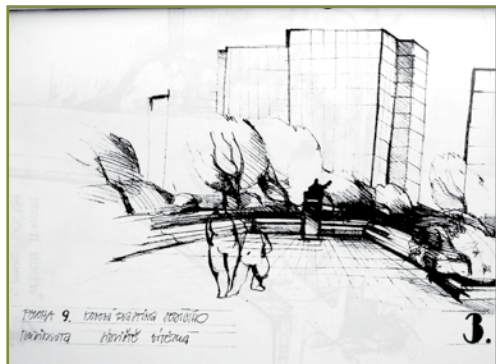
Umění ve veřejném prostoru Sokolova

V každém městě výtvarné umění dotváří charakter daného místa. Stejně je tomu u Sokolova. I v minulosti si toto uvědomovali všichni, kteří do rozvoje města mohli promluvit. Těch lidí byla celá řada, od starostů, zastupitelstev, pracovníků stavebních, památkových i jiných úřadů, jednotlivých investorů, umělců, až po občany, kteří chtěli město pozitivně ovlivnit. Příklady, kdy sochy zanechaly výraznou stopu na tváři města, je i u nás dost. Vzpomeňme si například na sochu sokolníka Wastla na Starém náměstí, plastiku „Jeden den ze života horníka“ na Hornickém domě a mnoho dalších. Umění ve veřejném prostoru našeho města bylo popsáno v několika publikacích. Patří mezi ně kniha Marcela Fišera a Michaela Runda „Umění v Sokolově“ a dva výborné svazky „Sokolovsko – Umění, památky a umělci do roku 1945“ od Vladimíra Prokopa a Lukáše Smoly. Osobně jsem se také o výtvarných dílech a detailech staveb zmínil v knize „Proměny

Návrh podoby sochy „Vítězství práce“ pro sídliště Vítězná.

zákonu“. Posledním sídlištěm vybudovaném v katastru Sokolova byla Vítězná. Na něm můžeme ilustrovat celý proces, kterým bylo určeno, jaká díla budou na sídlišti instalována. Dlouho a pečlivě se zde připravoval tzv. výtvarný generel tohoto sídliště. V roce 1985 jej vyskladal KPO Plzeň, projektové středisko Karlovy Vary, v rámci projektového úkolu 2. stavby tohoto sídliště. Celkovou koncepci navrhl Ing. arch. Bělecký, za spolupráce architektů Janische a Kužela. Na sídlišti mělo být vybudováno 2 287 bytů a řada účelových objektů. Mezi ně měly patřit dvě mateřské školky, sdružený objekt, obchodní dům Prior, škola, restaurace a dům pečovatelské služby. Základní část tvořily osmipodlažní panelové domy, které byly řešeny v sestavách jako polouzavřené

Takto vypadal návrh umístění plastiky „Sedící“.

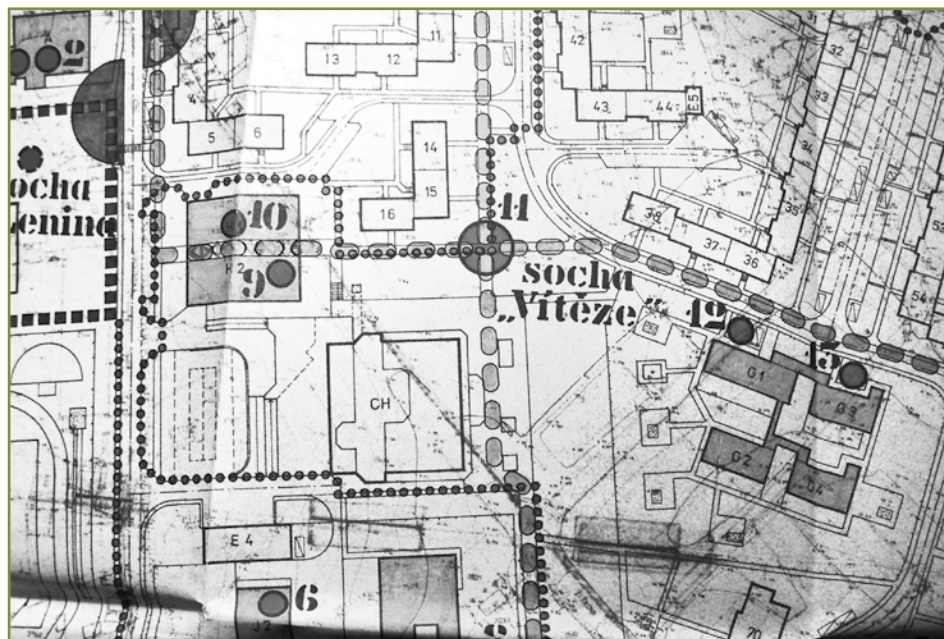
města“. Na stránkách uvedených svazků k nám promlouvají díla s velkou uměleckou hodnotou, ale i výtvary poznamenané ideologií dané doby.

Sokolov je většinou vnímán jako město s panelovými domy na mnoha sídlištích. Pokud jimi procházíme, nalezneme zde různé sochy a jiná umělecká díla. Bez nadsázky se dá hovořit o tom, že právě v těchto místech bylo instalováno nemálo uměleckých děl. Jak je možné, že právě zde v minulém období vyrostlo nejvíce prací sochařů a jiných umělců? Dnes již v takové míře není architektura ve veřejném prostoru doplňována. Když budeme zkoumat příčiny, zjistíme, že kromě nezlomné touhy výtvarníků o prosazení svých návrhů existovala v této oblasti podpora státu. Vláda ČSSR v červenci 1965 ve svém usnesení č. 355 schválila zásady pro spolupráci mezi investory, architekty, projektanty a výtvarnými umělci. V příloze, která řešila zajištění finančních prostředků, bylo zdůrazněno, že díla jako součást architektonického řešení staveb a prostranství emocionálně působí na lid a jeho ideovou výchovu. To byl zřejmě hlavní důvod, proč bylo výtvarné umění na sídlištích podporováno. Prostředky, které na tento účel měly být vyčleněny v rozpočtech staveb, byly stanoveny výpočtem s úpravami různými koeficienty, podle druhu a nákladů konkrétního díla. Mezi investory se pak hovořilo o „čtyřprocentním

bloky. Je skutečností, že samotný koncept sídliště byl několikrát revidován a konečné řešení se od původního návrhu značně lišilo a mělo velký vliv na podobu výtvarného generelu. Skladbě jednotlivých domů a průběhu komunikací byla podřízena celková koncepce. Ta se opírala o umělecké dílo – sochu Vítěze, navrženou umístit na křižení hlavních pěších tahů u obchodního domu. Kolem pomníku měla být provedena ocelová konstrukce rondelu doplněného popínavou vegetací. Návrh generelu procházel připomínkovým řízením v mnoha institucích. Investorem sídliště byl v té době ONV Sokolov. Koncepce byla přijata, ale přesto na základě připomínek

Perspektivní pohled na budoucí sídliště Vítězná.

Situace umístění výtvarných děl na budoucí sídliště Vítězná.

Socha „Holubice“ od J. Bockera.

Úprava starého stromu u krytého bazénu od J. Černého.

byl další stupeň dokumentace upraven. Také výtvarná rada ZKNV v prosinci 1986 provedla korekci některých řešení a požadovala více konkretizovat některá díla. Investor upustil od realizace drobné architektury a dále požadoval klást větší důraz na výtvarné řešení jednotlivých soch. Dále konstatoval, že plastika Vítěze nesouvisí s názvem sídliště, které bylo pojmenováno podle příjezdní komunikace na okraji budoucího staveniště. Bylo rozhodnuto na sídlišti umístit sochu V. I. Lenina, která byla v minulosti určena pro náměstí Budovatelů. Na Vítězně měla být osazena před budoucí internát. Již hotový pomník tohoto revolučního vůdce byl přechodně uložen na zahradě 1. ZŠ a po roce 1989 byl prodán restaurátorskému oddělení AVU na materiál. Měl sloužit na odlití chybějících částí tzv. Jubilejní kašny, která se tehdy plánovala rekonstruovat. Údajně bylo zjištěno, že bronz není příliš kvalitní, a tak socha představující Lenina byla prodána jistému sběrateli. Za zvláštních okolností skončila v Londýně, kde byla zařazena do sbírek politického umění.

Projektant předložil společné řešení celého sídliště tj. staveb č. 2. a č. 3. a zajistil tak přehlednost finálního návrhu. Postupně byla upřesňována podoba jednotlivých děl. U vstupu do areálu se měla realizovat plastika s názvem *Nota míru*, aby tak byla zdůrazněna nutnost zachování světa bez válek. Mírové symboly se měly umístit diferencovaně od tohoto vstupu a dále po pěší trase na sídlišti. U prodejny vybudované v první etapě byla osazena jediná socha, která svým tvarem představuje abstraktní holubici. Autorem je Jaroslav Bocker z Plzně. Plastika u vstupu na sídliště nebyla realizována, protože na určeném místě byla vybudována výměňiková stanice. Další, již hotové dílo bylo určeno pro budoucí restauraci Sokolník, která však nebyla po roce 1989 dostavěna. Podobu symbolu města – sokola v rytém sklu vypracoval sklářský výtvarník Oldřich Lípa z Karlových Varů. Tato výtvarná práce byla umístěna v roce 1991 do bývalé budovy Okresního úřadu. Přípravována byla socha s názvem „Sedící“, která měla představovat historickou postavu města nebo někoho z představitelů revoluční mládeže. Bylo také uvažováno ztvárnit některého účastníka Festivalu politické písně. Nebylo opuštěno ani od myšlenky na vybudování sochy Vítězství, která však měla být umístěna do jiného prostoru, než se původně předpokládalo. Navržena byla v podobě žulové jehly, na jejímž vrcholu stojí postava ženy přidržující prapor vítězství. Pro jednu mateřskou školkou byla uvažována instalace barevných keramických zvířátek, znázorňující kočku a myš. V další školce měl být umístěn krtek, ježek a šnek. Na provedení uměleckých děl na sídlišti Vítězná bylo určeno 1 166 tis. Kčs. Pro dům pečovatelské péče bylo zhotoveno několik keramických kachlů, které zde byly instalovány.

Na příkladu procesu výběru děl na sídlišti Vítězná můžeme vidět, že ideologie v tehdejší době značně ovlivňovala celý postup. Na druhé straně se však jednalo o proces, na kterém se podíleli odborníci, kteří zvažovali všechny atributy umístění. Po roce 1989 byla zcela změněna bytová politika státu a část

sídlíště vč. obchodního domu a mnoha objektů nebyla realizována. S ohledem na tuto skutečnost již žádné výtvarné dílo nebylo na sídlíšti osazeno. Dodnes převažuje názor, že se jedná v případě soch o bezvýznamnou nadstavbu, kterou není nutno při výstavbě realizovat. Přesto v současné době existuje řada iniciativ, např. spolek Skutek, který prosazuje stanovit zákonem, aby na výtvarná díla bylo věnováno min. 1% z rozpočtových nákladů stavby, ostatně tak, jak je tomu v mnoha zemích. Také v našem městě se veřejnost začíná o výtvarné umění více zajímat, zejména po restaurování a instalaci soch Evy Kmentové, které původně stály u hotelu Ohře. Vyvolalo to řadu rozporuplných polemik, ze kterých vyplývá, že vnímání výtvarného umění je u jedinců skutečně individuální. V tomto případě je však důležitá skutečnost, že sochy byly zachráněny a lidé začali o umění diskutovat. Velkým počinem bylo v minulosti organizované sochařské sympozium. Řada soch, které byly vytvořeny při tomto setkání, je instalována v Husových sadech, kde prostor vhodně doplňují. Dalším dílem z poslední doby je výtvarně zpracovaný kmen stromu u vjezdu ke krytému bazénu a Park hotelu. Strom měl být původně odstraněn, ale výtvarník a sochař Jiří Černý z Chebu jej citlivě upravil tak, že do tohoto prostoru vhodně zapadá. Domnívám se, že vedení města by se mělo znovu vrátit k myšlence obnovit pamětní desky významných osobností, které Sokolov navštívily nebo zde žily. Vždyť i u nás bylo nemálo lidí zvučných jmen. Jistě stojí za to připomenout návštěvu našeho prvního prezidenta T. G. Masaryka ve městě. Pro tento záměr jistě nebude nutné vypracovat obsáhlý elaborát, tak jako tomu bylo v případě sídlíště Vítězná. V období let 2005 – 2007 byly v Sokolově osazeny čtyři podobné pamětní desky, které ztvárnil sochař Vítězslav Eibl z Mariánských Lázní. Umění ve veřejném prostoru má svoji nezastupitelnou úlohu i u nás v Sokolově. Věřím, že i v dalších letech se pro tuto oblast v rozpočtu města najdou další prostředky, protože skutečně stojí za to, do této oblasti investovat. Posledním počinem města byly výtvarné úpravy kruhových objezdů na kraji sídlíšť. V budoucnosti se naše město stane turistickou destinací, ve které návštěvníci budou očekávat mnoho nového a překvapivého. Konečně již ustoupil ideologický pohled na umění. Je však nutné výběru a umístění věnovat odpovídající pozornost a spolupracovat s odborníky. Věřím, že i v tomto směru město Sokolov naváže na dobré příklady umění a památek, které ve městě máme. Určitě tomu všichni budeme držet palce.

Skica pomníku V. I. Lenina, který měl být umístěn na sídlíště.

Jan Rund

Ilegální protistátní organizace Krajková

Dnešní Krajková, do roku 1945 Gossengrün, je malé městečko nacházející se zhruba 12 kilometrů od Sokolova. První písemná zmínka o něm pochází z poloviny 14. století. Tehdy Krajková spadala pod nedaleký hrad Hartenberg, v 80. letech 14. století pak byla povýšena na městečko. Největšího počtu obyvatel dosáhla ve 30. letech 20. století, konkrétně k roku 1931 tu bylo evidováno 1498 obyvatel. Pouhých 6 z tohoto počtu bylo národnosti československé, což bylo osazenstvo četnické stanice a pošty.

Antonín Šrejla v protektorátní uniformě.

Původně byli na zdejší stanici jen dva četníci. Od 5. července 1936 zde jako velitel sloužil praporčík Petr Hladík, který měl od 31. března 1937 k ruce strážmistra Václava Šarocho. Počátkem května 1938 byla stanice zesílena o strážmistra Antonína Šrejla, jenž byl odvelen ze stanice v Berouně. Všichni tři četníci zde zažili horké září roku 1938, kdy konkrétně 13. září, v den vypuknutí henleinovského puče, byli oba strážmistři rozvášněným davem příznivců Sudetoněmecké strany napadeni, odzbrojeni a uvězněni v budově zdejšího úřadu. Na stanici zůstal osamocený praporčík Hladík, který neuposlechl výzvy povstalců a se zbraní v ruce stanici hájil, přičemž byl postřelen do ruky a v důsledku zranění nucen boj ukončit. Při následném převozu do nemocnice byli on a jeho žena opět napadeni, přičemž praporčík Hladík utrpěl další střelné zranění, shodou okolností do té samé ruky, kam již byl jednou střelen. Místní lékař a činovník SdP však násilí na něm a jeho ženě naštěstí ukončil a oba manželé byli dopraveni do nemocnice. Praporčíku Hladíkovi však v důsledku zranění ochrnula ruka, byl propuštěn od četnictva a válku prožil jen s nízkou rentou. V roce 1947 pak měl kvůli následkům zranění podstoupit další operaci, ta se však nepovedla a statečný obránce krajkovské stanice zemřel.

V roce 1945 se Václav Šaroch i Antonín Šrejla na západ Čech již jako příslušníci SNB vrátili, Antonín Šrejla dokonce zpět do Krajkové, kde vykonával kromě svých služebních povinností i funkci tajemníka Místní správní komise. A právě okolo jeho osoby se točí následující příběh.

Svatební foto Antonína Šrejla z roku 1939.

Antonín Šrejla se svou ženou a dětmi krátce po skončení války.

Antonín Šrejkl se narodil 8. června 1908 v Liticích u Plzně Vojtěchu Šrejlovi a Anně rozené Viskočové. Vychodil pět tříd obecné školy, jednu třídu školy občanské a tři třídy školy pokračovací. Následně se vyučil lakýrníkem. Vojenskou službu nastoupil roku 1928 a ukončil ji v hodnosti četaře u dělostřeleckého pluku 52. 1. dubna 1936 nastoupil kurz četníků na zkoušku v Praze, jenž ukončil s uspokojivým prospěchem 30. září 1936. 1. října 1936 nastoupil u četnického pohotovostního oddílu v Chebu, kde vykonal kurz trubačský a lyžařský. 1. dubna 1937 byl povýšen na strážmistra a zároveň odvelen na četnickou stanici v Berouně. Počátkem května 1938 byl převezen do Krajkové u Sokolova, aby zde posílil tamní četnickou stanici. 13. září 1938 byl při henleinovském povstání odzbrojen a uvězněn davem v budově úřadu, odkud byl spolu s kolegou strážmistrem Šarochem vysvobozen o den později pohotovostním oddílem ze Sokolova (tehdy Falknova). Po zabrání pohraničí Německem odešel zpět do Berouna a 4. června 1939 se oženil, když za ženu pojal Vilemínu Lachmanovou z Kopidlna. S ní měl celkem dvě dcery, 28. prosince 1940 se mu narodila Hana Danuše a 26. listopadu 1944 Libuše Marie. Od 23. října 1940 sloužil na stanici u Uhlířských Janovicích, kde působil až do konce války. Po jejím skončení se vrátil i s rodinou do Krajkové.

V Krajkové mu byl přidělen dodnes stojící rodinný domek č. p. 319 a praporčík SNB Antonín Šrejkl se s plnou vervou pustil do obnovování československé správy v tomto pohraničním městečku. Po třech letech však přišlo značné zklamání. Po únorových událostech roku 1948 byl očistnou komisí označen na nevhodného pro službu v SNB a byl od sboru propuštěn. Z jakých důvodů se tak stalo, archivy neříkají, snad pro buržoazní původ jeho ženy (byla z rodiny obchodníka v Jaroměři), možná pro jeho politické postoje a službu v předválečném četnictvu. Každopádně na něho zklamání dopadlo s plnou silou. Bylo navíc umocněno praktickou nemožností sehnat si novou slušnou práci, komunistický režim jej zaměstnal jen jako skladníka a pomocného účetního ve skladu lihovin obchodníka Skály v Krajkové. O míře frustrace svědčí i neodeslaná a zmačkaná „žádost“ o přijetí na místo ředitele Státních statků a lesů v Sokolově ze září 1948: *„Žádám o přijetí do služeb státní správy lesů a velkostatků v Sokolově, jelikož jsem od té branže četnické, s výchovou nucené byrokratické kázně a bázně, s vrozeným talentem poslušnosti, úctyhodnosti a pokornosti. To jest jisté, že jsem se narodil, po devítiměsíčním pobytu pod srdcem matčiným, v rekreačním středisku nad obcí Kundicí a pod vrchy Kozaticemi, ovšem že narodil jsem se za prudkých bolestí porodních, při nichž rodička strašně se bolestí svíjela, přičemž hrozně strašně hulákala. Tak jsem přišel docela nevinně na ten svět. Ale hned po narození jsem byl velký kaz, neb když mě bába ke křtu vlekla, tak u kostela se mnou flákla, že jsem rozbil celý nos.“*

Malou příležitost pro obživu se tak stalo i obchodování, samozřejmě nelegální, s majetkem po odsunutých Němcích, i když dle vyjádření některých samotných německých obyvatel Krajkové byly mezi nimi a bývalým praporčíkem SNB dobré vztahy a k žádným krádežím z jeho strany nedošlo. Frustrace z neutěšené situace a z nového režimu však rostla, proto neváhal ani okamžik, když mu jistý Alois Aleš, toho času lesní úředník z nedalekých Leopoldových Hamrů (dnes zaniklá obec) nabídl spolupráci na protirežimní činnosti.

Alois Aleš, sám odpůrce nových poměrů, se někdy v červenci roku 1948 seznámil v sokolovském hostinci U Tří schodů s jistým Holíkem (či Horákem), jenž mu nabídl účast na ilegální protistátní činnosti skupiny, která se měla jmenovat „ilegální protistátní organizace“. Aleš po necelých třech týdnech od seznámení s tajemným mužem souhlasil a obdržel cyklostyl a další prostředky pro výrobu letáků a dalších tiskovin, které hodlal rozšiřovat po Sokolovsku. Také měl kontaktovat další možné spolupracovníky, nanejvýše však dva, kteří by byli ochotni se skupinou také spolupracovat. Zanedlouho tak Aleš kontaktoval Šrejla, o kterém věděl, že je z nového režimu značně frustrovaný. Nemýlil se a po kontaktování dalšího dělníka Josefa Pospíšila rozjeli všichni tři výrobu a distribuci řady tiskovin, a to jak letáků, tak dopisů nejrůznějším osobám spjatým s komunistickou stranou. Do povědomí veřejnosti se skupina zapsala již koncem září 1948, konkrétně 29. září, kdy došlo k pomalování linkového autobusu, jenž svážel horníky z Krajkové a okolí na důl Žofie v Bukovanech u Habartova,

Vedoucí IPO Alois Aleš.

Protistátní nápisy na autobusu do Bukovan.

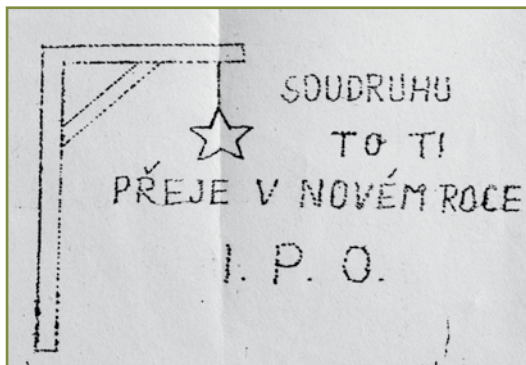
protistátními nápisy. Konkrétně šlo o nápisy „Zápotocký dolů“ a „IPO vás vyzývá smrt KSČ“, vše podtrhnuto kresbou šibenice a srpem a kladivem místo oprátky na zadní straně autobusu. Podobné nápisy se ten den objevily i na několika domech a domovních vratech v Krajkové. Za tímto činem stál Antonín Šrejkl.

Na Šrejlově psacím stroji pak skupina vyrobila a na cyklostylu namnožila dva typy letáků s šibenicí a stylizovanou hvězdou, leták s nadpisem „Soudruhu“, ve kterém bylo členům KSČ vyhrožováno závěrečným zúčtováním, dále přirovnáván komunismus k fašismu, použita slova o „rudém teroru“, tzv. tábory nucených prací byly přirovnány k nacistickým koncentračním táborům atd. Koncem prosince 1948 tyto letáky předal Aleš Šrejlovi a odjel služebně na Slovensko. Šrejkl spolu s jistým Jiřím Štebelem několik letáků začátkem ledna 1949 vyvěsil na několika místech v Krajkové, což nebyl příliš moudrý počín, neboť přivedl StB na Šrejlovu stopu. Sám Alois Aleš jako hlava skupiny tuto skutečnost po svém návratu nepřivítal s radostí, neboť letáky se měly odesílat v obálkách na kontaktní adresu v Praze a teprve odtamtud distribuovat na Sokolovsko.

V lednu 1949 vyrobila skupina další leták s nadpisem „Národe československý“, ve kterém uveřejnili seznam osob ze sokolovského okresu, jež byly označeny jako „přísluhovači rudého fašismu“ a „vlastizrádci“. Jednalo se například o předsedu ONV Sokolov Ladislava Burdu, okresního velitele SNB kpt. Štětku a dalších několik desítek lidí. Tyto letáky již byly odeslány do Prahy a odtud, z Masarykova nádraží, rozeslány jednotlivým adresátům uvedeným na seznamu, například do Hřeben, Sokolova či Kynšperku. Jak bylo později zjištěno, rozesílala je Věra Šrejlová, neteř Antonína Šrejla.

Po skupině pátrala karlovarská StB spolu s orgány SNB v Sokolově již od září. Horkou stopu zachytily orgány v prvních dnech ledna 1949, kdy, jak je zmíněno výše, neprozřetelně vyvěšoval Šrejkl po Krajkové letáky, a sice po taneční zábavě v hostinci „Na Střelnici“, kde si od Jiřího Štebela, bratra nájemce hostince, vzal na vyvěšování připínáčky. StB Šrejlovu osobu evidovala jako podezřelou, avšak plnou jistotu neměla. Stopy nicméně směřovaly do Krajkové, kde se krom letáků objevovaly i již zmíněné nápisy na domech. Z výsledku jistého Jiřího Lecha StB zjistila, že se na taneční zábavě bavil Šrejkl se Štebelem o nějakých letácích a o tom, že obchodník Kudrna se bude divit. Obchodník Kudrna opravdu ráno po zábavě našel v kapse protistátní leták a odevzdal jej na SNB. Štebel byl prakticky ihned zatčen stejně jako další podezřelý Jaroslav Houska, jehož skupina kontaktovala a on tuto skutečnost neoznámil.

31. ledna 1949 měl být Antonín Šrejkl zatčen. Díky jeho známostem na místní stanici SNB a díky značné upovádanosti tajemníka výboru Jirsáka se o tom však dozvěděl a před orgány StB uprchl. Skrýval se u Alešových v Leopoldových Hamrech a u dalších známých v okolí a uvažoval o emigraci. Od té však zřejmě kvůli rodině nakonec upustil, i když s největší pravděpodobností několikrát v Německu v té době byl. V přestrojení, doslova dle záznamů „v paruce, brýlích a s umělým knírkem“ navštěvoval také po několik dnů svou rodinu v Krajkové.

Protirežimní leták IPO.

Další protirežimní leták.

Kdy a za jakých okolností byl zatčen, z archivních materiálů neplyne, došlo k tomu však nejpозději 2. března 1949, neboť je k tomuto dni veden již jako zatčený. Zatýkáni probíhalo od 7. února a postupně bylo zatčeno 5 lidí, Alois Aleš, Antonín Šrejkl, Jaroslav Houska, Jiří Štebel a Josef Pospíšil.

Státní soud vynesl svůj rozsudek dne 8. července 1949 a podle nechvalně proslulého Zákona na ochranu republiky 231/1948Sb byl Alois Aleš odsouzen na 15 let těžkého žaláře a 50 000 Kč pokuty, Antonín Šrejkl k 11 letům a pokutě 20 000,-, Josef Pospíšil byl odsouzen na 3 roky a k pokutě 10 000 Kč a Jaroslav Houska ke 2 letům vězení. Jiří Štebel byl soudem uznán nevinným a osvobozen. Obžalovaní se prostřednictvím svých advokátů odvolali a 20. dubna 1950 proběhl odvolací soud, jenž odvolání zamítl a rozsudky potvrdil. Odsouzení nastoupili svou cestu do výkonu trestu do věznic a následně do táborů nucených prací.

18. září 1951 se však Alois Aleš dostal na svobodu. Nebyl propuštěn, ale podařil se mu spolu s dalšími šesti vězni útěk z tábora „Prokop“ nedaleko Horního Slavkova. Dva z vězňů byli záhy dopadeni, ale dalších pět, včetně Aloise Aleše, překročilo hranici do NDR a o několik dní později v prostoru města Trogen se jim podařilo dostat se do Spolkové republiky Německo. Alois Aleš tak dosáhl vytoužené svobody a stopa po něm se ztrácí kdesi v Mnichově. Zajímavé také je, že jeho kolega ze skupiny IPO Josef Pospíšil se v roce 1985 stal agentem StB s krycím jménem „Hanuš“.

A bývalý četník Antonín Šrejkl? V roce 1954 byl díky amnestii nového prezidenta Antonína Zápotockého po 5 letech propuštěn na svobodu. Ihned odjel za svou rodinu do Jaroměř, kde jeho žena s dětmi pobývala již od jeho zatčení. Zde pak žil až do své smrti dne 16. května 1980.

Markéta Štekllová

Minerály a historie těžby města Oloví

Sokolovsko je protkané celou řadou měst a městeček, která mají v minulosti vznikla zejména díky těžbě. Jedním z těchto měst je severně od Sokolova ležící Oloví, schované v údolí řeky Svatavy mezi stoupajícími kopci Krušných hor. První zmínky o těžbě z okolí Oloví sahají do roku 1314, dochované jsou z archivu hradu Hartenberg. V této rané době těžby v lokalitě byly na území dnešního Oloví i dalších budoucích důlních měst rozprostřené menší osady. K organizovanému rozvoji místního hornictví a vzniku mnohých hornických měst napomohl především bohatý rod Šliků, který nabyl svého významu právě díky hornictví v oblasti. A to

především díky cínovým a stříbrným ložiskům. Samotné město Oloví bylo založeno Štěpánem Šlíkem, přesné datum založení města však známo není. Město vzniklo s cílem aktivní těžby cínové rudy v okolních kopcích a tento cíl také naplnilo. Oloví nabylo svého silného významu pro rod Šlíků především kvůli potřebě olova při zpracování stříbrné rudy, kterou těžil rod rovněž ve svých dolech umístěných v okolí dnešního Jáchymova.

V průběhu let došlo k založení mnoha důlních děl, z nichž nejvýnosnějším byl sv. Andreas, který produkoval olovenou rudu přibližně po 300 let své aktivní existence. V okolí rovněž vznikly dochované štoly, jako jsou například Zachariáš, Krásná Marie, Červená žíla a nebo štola Anna, ke které konkrétně se podíváme v dnešním článku. Většina děl v rudním revíru byla provozovaná soukromými subjekty, které pod hlavičkou Šlíků a od roku 1545 pod králem Ferdinandem I. (Šlíkové však i nadále zůstávali podílníky důlních ložisek) dolovaly až do třicetileté války. Válka postihla i lokalitu Oloví, kdy zůstalo v osadě kolem 50 zcela zpustošených domů a rovněž vypukla morová epidemie. V období po skončení třicetileté války došlo ke komplikacím v církevních i hospodářských kruzích a stabilitu do Oloví přinesl až Ferdinand III., který 7. září 1652 osadě opět přiznal veškerá privilegia královského důlního města. Zanedlouho poté, v roce 1680, vypukla v Čechách další morová epidemie, která se nevyhnula ani městu Oloví. Konec 17. století přinesl změny v důlních metodách a k doloování v lokalitě se začalo užívat metody sázení ohně a užití střelného prachu. Roku 1700 dokonce město zažilo požár vázaný na důlní činnost, který zničil 10 městských domů. I přes efektivnější metody důlní činnosti pomalu upadal význam těžby olovené rudy v revíru a důlní díla se začala postupně uzavírat. Pomyslným posledním hřebíčkem do rakve bylo otevření uhelných dolů na počátku 19. století, které dokonalo odliv pracovní síly v upadajícím rudním revíru. Původní důlní metody se potýkaly s usazováním dešťové vody nebo padáním stěn štol. Řešením všech těchto komplikací bylo ražení horizontálních štol z nižších poloh, místo budování vertikálních štol ve špatně přístupných horských oblastech. Zcela stejného systému se užívalo i v Oloví. Poměrně velkou koncentraci starých důlních štol a děl můžeme sledovat především na západní části města. Pokud ve městě překročíme jediný železniční přejezd a budeme pokračovat směrem na Krajkovou, budeme mít před stoupáním do kopce po pravé ruce odbočku mířící za průmyslovou oblast. Jedná se o přístupovou cestu k osadě Studenec, která je umístěná v kopcích nad městem. Při průjezdu silnicí si můžeme po levé straně v kopci všimnout několika štol

Uzamčená štola na kraji Oloví.

Křemenná žíla s pokryvem galenitu.

uzamčených mřížemi. Jedná se většinou o stará důlní díla nebo štolý, které mají délku v řádu od několika metrů až do stovek metrů a které jsou kvůli závalům a bezpečnosti uzavřeny. Nicméně my pokračujeme dál směrem za město. Za nedlouho dorazíme na konec silnice po rovině a před námi je velice prudké stoupání do kopce. Po levé straně stéká potůček Krahbach, který všechny znalé okamžitě zaujme svojí nápaditou barvou. Potůček je zabarvený silnými usazeninami do rudé a oranžové barvy, způsobené mineralizací. Jedná se o vytékající důlní vody ze štolý Anna. Anna patří mezi nejznámější štolý, a to především díky tomu, že patřila mezi jednu z posledních, které byly v lokalitě aktivní a rovněž zde byla vysoká výtěžnost cínové rudy. Původní štola Anna byla dědičná. Pojem dědičná štola je převzatý z technologické náročnosti díla, kdy na stole doopravdy pracovalo více generací. Účelem dědičných štol bylo odvodňování a tím pádem zabránění zaplavení štol určených k těžbě. Samotná štola Anna byla využita nejen k odvodnění, ale také k vytěžení širokých poloh cínové rudy a později dokonce k posledním pokusům o znovuoobnovení těžby v lokalitě. Pokud budeme i nadále pokračovat do kopce, vejдем do zahrádkářské osady. Po stoupání dlouhém přibližně 1 km vyjdeme nad poslední zahrady a vstoupíme po cestě do lesa. Cesta se v oblasti klikatí, aby umožnila návštěvníkům pohodlnější stoupání k vrcholku. Přibližně po 5–7 výrazných otočkách si můžeme po své pravici všimnout svahu, který na rozdíl od svého okolí není zarostlý bujnou vegetací, ale je naopak prostý zeleně a pokrytý roztroušenou hominou, která se za mokra výrazně leskne. Nacházíme se v tento moment u stěžejní oblasti dnešního článku. Svah je pokrytý svorem. Svor je vytažený ze štolý, jejíž jméno bohužel nejspíš nikdy nezjistíme (jako u spousty dalších děl, v kopcích Krušných hor jich najdeme stovky), která se nachází přibližně 10 metrů nad vrcholem haldy mezi jehličnatými stromy. Ke štole samotné ani k jejímu okolí se NIKDY NEPŘÍBLIŽUJTE! Jedná se o vertikální díru, jejíž hloubku neodhadneme a ani odhadovat nechceme. Proč ale zrovna svor? Jsme již na lokalitě a tak přehodíme z historie do „geologična“.

Výhled z cesty na lokalitu.

POZOR! Zmíněná štola.

Pohled z lokality.

V okolí města Oloví se, jak již bylo řečeno, těžila především cínová ruda. Cínovou rudu v lokalitě těžaři získávali pomocí estetického minerálu galenitu. Galenit s chemickým vzorcem PbS (sulfid olovnatý) patří mezi hojné minerály. Pro rudní revíry Krušných hor a Slavkovského lesa dokonce patří mezi jedno ze stěžejních rudních bohatství. Dříve se minerál lidově nazýval jako „blejno olovnaté“. Minerál tvoří hojné a efektivní krystaly v krychlové soustavě, opticky u něj nejčastěji vidáváme krychlové nebo osmistěnné útvary. Krystaly jsou značně těžké díky olovu a mají výrazný kovový lesk. Tvoří se srážením hydrotermálních horkých pramenů s vysokou mineralizací. Často ho nacházíme společně s pyritem, fluoritem a mnoha dalšími minerály, rovněž na Sokolovsku hojnými. Galenity z České republiky patří mezi jedny ze světově nejhezčích. Mimo Slavkovského lesa a Podkrušnohoří jsou známy krásné a hojné výskyty z rudních revírů jako je například Stříbro či Příbram. Galenit se průmyslově těží právě jako hlavní zdroj produkce olova a také stříbra. Cínová ruda se na Sokolovsku těžila kopáním (jako například v Oloví nebo Krásné a Slavkově) a díky své velké hmotnosti také rýžovala v místních vodních tocích.

Stejně jako v celém revíru byl i na této štole hlavním předmětem těžby právě galenit za účelem získávání cínu a stříbra. Největší koncentrace těchto minerálů se nachází v křemenných žilách a kontaktech s nimi, kde tvoří na bílém a čírem křemenu efektivní krystaly a porosty. Lokalita ale stejně jako většina rudního revíru prošla významnou geologickou metamorfózou (přeměnou), a proto zde najdeme široké spektrum přeměněných hornin. Oblast lokality náleží k Jindřichovické vrchovině a na lokalitě konkrétně je dominantní fylit a svor. Fylit je produkt nízkého stupně přeměny z břidlic. Stejně tak vzniká i svor, který na rozdíl od fylitů vzniká především středním stupněm oblastní proměny. Fylit má na první pohled plastickou a hladkou texturu, zatím co svor má viditelnější krystalky stěžejních surovin, kterými jsou slída a křemen. Místní horniny jsou prvohorního stáří, konkrétněji z období kambria a ordoviku, tedy přibližně 540 až 480 milionů let staré horniny. Při geologickém průzkumu v nižších nadmořských výškách lokality byly nalezeny i polohy s dalšími přeměněnými horninami, a to konkrétně s rulami a svory, které obsahují grafitová oka.

Na lokalitě samotné se dříve nacházely pravidelné krychle galenitu, které dnes můžeme najít v některých muzejních sbírkách. Lze je občas najít i dnes na zbytcích roztažené haldy, ale jsou již výrazně zvětřelé a většinou mají jen kulovitý útvar. Mnohem častější jsou nenápadné a neestetické pokryvy a výplně křemenných žilek, které spíše než tvarem zaujmou právě onou šedavou barvou a výrazným kovovým leskem. I přesto hlavním důvodem návštěv mineralogů na této i na mnohých dalších haldách není galenit, ale sekundární minerály jeho oxidace.

Mezi mineralogy slangově nazvané „sekundáry“ jsou pro oblast Sokolovska většinou neestetické, ale fyzikálně a chemikálně významné a vzácné minerály. Samotný pojem sekundární minerál značí jeho druhotný výskyt vázaný na dominantní horninu, surovinu nebo prvek v oblasti. V okolí města Oloví se nachází sekundární minerály pyromorfit a cerusit. Výskytem pyromorfitu jsou proslulá například i pole v okolí Stříbra, kde má minerál krásnou zelenou barvu. Pyromorfit je fosfát olova s obsahem chloru se složitějším chemickým vzorcem $\text{Pb}_5(\text{PO}_4)_3\text{Cl}$. Mezi sběrateli je jedním z ceněných minerálů především pro své velice estetické krystaly s vysokým, téměř sklovitým leskem. Minerál se vyskytuje v širokém spektru barev od černé po zcela čirou. Nejznámější jsou jeho exempláře v odstínech zelených barev, pro mineralogy nejzajímavější jsou ty černé, které vznikají nejspíše vlivem přírodního ozáření. Jedná se o krásný, ale velice křehký minerál (jen 3,5-4 z 10 podle Moshovy stupnice) tvořící shluky různých velikých krystalů. Na většině území ČR pyromorfit tvoří mikroskopické nebo malé krystaly. Na sledované lokalitě se podařilo nalézt zelené krystaly pyromorfitu s velikostí do 3 cm. Při posledním průzkumu zelené pyromorfity nalezeny nebyly, ale naopak bylo nalezeno několik vzorků s hojnými shluky čirých krystalů v dutinách hornin. Pyromorfit se zde vyskytuje vázaný právě na oxidaci cínových rud, ale vzácně vzniká i při sopečné činnosti či při kontaminaci městských a průmyslových lokalit. Druhý hojný minerál na haldě je cerusit. Svými vlastnostmi je velice podobný pyromorfitu. Chemické složení minerálu je PbCO_3 a rovněž vzniká jako vedlejší produkt oxidace primárních cínových ložisek. Na rozdíl od pyromorfitu disponuje skelným až diamantovým výrazným leskem, většími průměrnými velikostmi krystalů a je od svého druhu jednoduše rozeznatelný díky zřejmému podélnému rýhování krystalů. Krystaly tvoří většinou tabulkovité, sloupcovité a pyramidální. Krystalizuje v romboické soustavě se stejnou tvrdostí jako Pyromorfit (3,5-4 podle Moshe) a má nižší barevné spektrum mezi bílou, žlutavou a podstatně vzácněji i černou barvou.

Lokalita staré haldy se nachází přibližně na GPS souřadnicích N50°15.438 E012°32.503 s tolerancí 20 metrů kvůli slabšímu signálu v oblasti. Ale jen po přiblížení po hlavní přístupové cestě je okamžitě nápadná. Pohyb na lokalitě je bezpečný, pokud se budete držet dál od otevřené stoly, která je při pohledu od cesty umístěna přibližně 10 metrů do kopce a 5 metrů vlevo od horního okraje lokality. Po samotné haldě je pohyb zcela bezpečný. Jedná se o pokrytý kopec roztroušenou horninou s minimálním sesuvem a pohybem. Není třeba ani žádné speciální vybavení. Po deštích jsou kameny kvalitně očištěné a za mokra se krystaly cerusitu i pyromorfitu ukáží zcela dobrovolně. Pokud toužíte po kvalitnějších vzorcích, tak doporučuji vzít menší kladívko a ochranné brýle kvůli odštěpkům, fylit i svor jsou křehké horniny a lze je jednoduše rozbít. Právě čerstvě otevřené dutinky skýtají nejlepší možnost pro nález neporušených krystalů zmíněných minerálů. Zvýšenou bezpečnost bych věnoval samotné přepravě minerálů. Ideální je použít více menších krabiček, vždy jednu na kousek minerálu a pokusit se zabezpečit vzorky vatou, nebo ubrouskem, aby nedošlo k porušení křehkých krystalů. Především sloupcovité jehličky pyromorfitu jsou na opotřebení extrémně náchylné. Opatrnost je třeba i při domácím čištění vzorků. Samotná procházka na lokalitu je fyzicky obtížnější turistikou. Odměnou je nejen nález krásného minerálu, ale také úchvatné výhledy na Pokrušnohoří a navštívit můžete i naučnou stezku či blízko situovanou rozhlednu Cibulka.

Petr Vrba

Tato dvojice soch stála původně u hotelu Ohře, kde byla demontována v roce 2002. Na křižovatku u Městského úřadu byla instalována v roce 2018. (viz článek na str. 29)

*Pokryv zeleného pyromorfitu.
(viz článek na str. 37)*

Při výrobě se používal jednoduchý dřevěný soustruh (ponk). (viz článek na str. 26)